

II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Hububat Üretimine Vergilendirilmesi

Araştırma

Şefik Taylan AKMAN*, İnci SOLAK AKMAN**

* Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi ABD.
(Res. Asst., Hacettepe University Faculty of Law, Philosophy and Sociology of Law Department)
(E-posta: taylanakman@hacettepe.edu.tr)

** Arş. Gör., Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Mali Hukuk ABD.
(Res. Asst., Ankara University Faculty of Law, Financial Law Department)
(E-posta: solak@law.ankara.edu.tr)

ÖZET

II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye ekonomisinin temelini tarımsal üretime dayandığı söylenebilir. Osmanlı döneminde miras kalan bu ekonomik yapı Cumhuriyetin kuruluşundan sonra da varlığını sürdürmüştür. Hükümet tarafından gerçekleştirilmeye çalışılan sanayiye yönelik atılımlar istenilen düzeye ulaştırılmamış, tarımsal üretim ekonominin ağırlık noktasını oluşturmaya devam etmiştir. Dolayısıyla devlet gelirlerinin önemli bir kısmı doğrudan tarımsal üretimden sağlanan iratlara dayandırılmıştır. 1925 yılında, ülke nüfusunun önemli bir kesimini oluşturan köylü kitleleri üzerinde ağır bir baskı aracı olan Aşar vergisi kaldırılmıştır. Aşarın kaldırılmasıyla bir taraftan yoksul köylülüğün ekonomik yönden rahatlatılması diğer taraftan halk nezdinde “ancien régime” in tasfiyesine duyulan tepkinin azaltılarak Cumhuriyet’e olan bağlılığın kuvvetlendirilmesi amaçlanmıştır. Ekonomik üretimin tarım dışı sektörlerle genişletilememesinin yanı sıra devlet gelirleri içerisinde önemli bir kalem olan aşar vergisinin ilga edilmesi tahsil edilen vergilerin kayda değer bir ölçüde azalmasına yol açmıştır. Bu dönemde, gelir gider dengesini sağlamak amacıyla birtakım yeni vergiler ihdas edilmiş ve ayrıca bazı vergilerin oranları arttırılmıştır. Ancak II. Dünya savaşı başlamasını müteakip ekonomik yapı tedricen bozulmuş, sayısı bir milyonu bulan ordunun ve büyük şehirlerin işesinin sağlanmasında ciddi güçlükler baş göstermiştir. Bu süreçte önce Millî Korunma Kanunu’na dayanılarak bir dizi mali yükümlülük konulmuştur. Daha sonra 1943 yılında Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu yürürlüğe girmiş ve tarımsal üretimin aynı olarak vergilendirilmesi uygulamasına başvurulmuştur. Bu husus halk arasında aşarın geri getirilmesi olarak da yorumlanmıştır.

Çalışmada II. Dünya Savaşı yıllarıyla sınırlı olmak üzere tarımsal üretime ilişkin vergi ve benzeri mali yükümlülükler ele alınacaktır. Bu mali yükümlülük ve düzenlemelerin, ağırlıklı olarak hukuksal ve siyasal nitelikleri üzerinde durulacak, ayrıca toplumsal etkileri itibarıyla ne gibi sosyolojik sonuçlara yol açtıkları da değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Toprak Mahsulleri Vergisi, Millî Korunma Kanunu, %25 Kararı, II. Dünya Savaşı, Türkiye ekonomisi, tarımsal üretim

ABSTRACT

TAXATION OF GRAIN PRODUCTION IN TURKEY DURING THE WORLD WAR II

Before and during the World War II era Turkey's economy was based on agricultural production. The economic structure of the new Republic was inherited from the Ottoman period. Although there were industrial reform initiatives by the government, they failed to reach intended levels on time, and therefore, agricultural production continued to be the core of the economy. Consequently, a significant portion of the government's tax revenue was based on agricultural production yields. In 1925, Ashar (tithe), a tax levied directly to agricultural output by taking a portion of produce, was abolished. Ashar was a heavy burden on the peasant masses, who constituted the significant segment of the population; and with the abolishment of Ashar the government did not only aim to provide an economic relief for poor peasantry, but also aimed to ease the reaction to the liquidation of the ancient regime, and to reinforce public support for the newly founded Republic. The revocation of Ashar however, together with the government's failure to develop non-agricultural sectors of economy, caused a considerable decrease in tax revenues. In order to re-establish a balance of government's revenues and public expenditures several new taxes were introduced and rates of some existing taxes were increased. Despite these efforts the economic structure gradually degraded with the outbreak of the World War II; sustaining the major cities and the army of a million people became increasingly difficult. Hence, the government introduced a range of new financial duties under the National Protection Act (Millî Korunma Kanunu). Subsequently, in 1943, the Agricultural Produce Tax Act (Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu) was enacted, which was widely interpreted as the return of Ashar.

This article examines the taxes and quasi-financial obligations on agricultural production during the World War II period. It focuses on the legal and political qualifications and sociological consequences of the regulations and the financial obligations.

Keywords

Agricultural Produce Tax, National Protection Act, Decision of 25%, World War II, Turkey's economy, agricultural production

I. Giriş

Bu çalışmanın amacı, II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye ekonomisinin temelini oluşturan zirai faaliyetlerden, hububat üretimi ile ilgili vergilendirme rejiminin ve bu bağlamda teknik anlamda bir vergi olarak nitelendirilemeyen ancak çiftçiler için mali yükümlülük/külfetler öngören Millî Korunma Kanunu ve bu Kanun'a dayalı çeşitli düzenlemelerin (1939 - 1946 yılları ile sınırlı kalınarak) irdelenmesidir.

II. Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından, Türkiye'de bir yandan sayısı bir milyonu geçen ordunun, diğer yandan da büyük şehirlerin iaşesinin sağlanabilmesi için tarım sektörüne ilişkin bir dizi sıkı önlem alınmıştır. Alınan bu önlemlerin tarım sektörüyle sınırlı kalmadığına, toplumun hemen her kesimi üzerinde çeşitli mali sonuçlar doğurduğuna da işaret etmek gerekir. Örneğin 11.11.1942 tarih ve 4305 sayılı Varlık Vergisi Hakkında Kanun¹ Türkiye'de yaşayan azınlıkların gerek yürüt-

tükleri ekonomik faaliyetler gerek siyasal ve toplumsal yaşamları açısından yıkıcı sonuçlar doğuracak bir biçimde uygulanmıştır². Akar'a göre söz

*alınmak ve bir defaya mahsus olmak üzere (Varlık Vergisi) adıyla bir mükellefiyet tesis edilmiştir" (Resmî Gazete, YT: 12.11.1942, S: 5225). Gerek bu maddede gerek Kanun'un diğer maddelerinde öngörülen düzenlemelerde etnik ve dini ayrımcılığa ilişkin herhangi bir hususa rastlanmaz. Bununla birlikte verginin uygulanmasına ilişkin süreçler hukuki düzenlemelerin aksine ayrımcılık üzerine inşa edilmiştir. Akar'ın da belirttiği üzere "kanun metni "hukukun" doktrinel ve evrensel ilkeleri açısından tartışmalı olsa da etnik bir ayrımcılığı içermiyordu. Bu ayrımcılık uygulama aşamasında ortaya" çıkmıştır (AKAR, Rıdvan, **Aşkale Yolcuları Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları**, Doğan Kitap, İstanbul, 2009, s. 65).*

2 Varlık vergisi uygulaması ile asıl amaçlananın bu vergiyle ekonomik girdi sağlanmasından ziyade azınlıkların Türkiye ekonomisi üzerinde sahip oldukları etkinliğin ortadan kaldırılması; en azından azaltılması olduğu farklı yazarlar tarafından dile getirilmektedir. Çetinoğlu'na göre varlık vergisi, ekonomik maliyetin bir kenara bırakıldığı, etnik kökeni farklı olan burjuvazi ile diğer katmanların tümünün biçilmesine yönelik siyasal bir karardır. Varlık vergisi uygulamasıyla ekonomi düzelmemiş, tersine karaborsacılığın artmasıyla daha da kötüleşmiştir (ÇETİNOĞLU, Ali Sait, **Ekonomik ve Kültürel Jenosit: Varlık Vergisi 1942 - 1944**, Belge Yayınları, İstanbul, 2009, s. 490). Akar'a göre verginin görünürdeki amacı savaş koşullarında kaynak sağlamak, vurgunculuğu önlemek, fi-

1 Kanun'un konusunu düzenleyen 1'inci maddeye göre "Servet ve kazanç sahiplerinin servetleri ve fevkalâde kazançları üzerinden

konusu vergi Türkiye maliye tarihinin en tartışmalı ve radikal uygulamalarından biri olup, ekonomik açmazlarının yanı sıra içerdiği politik tercihler açısından da bir dönüm noktasıdır. Kamuoyuna, ekonomik krizin yegâne çaresiymiş gibi yansıtılan bu vergi, siyasi açıdan devletin uyguladığı ayrımcılığın somut bir göstergesi olarak hafızalara kazınmıştır³. Nitekim varlık vergisinden beklenen ekonomik neticelere ulaşılamaması⁴, toprak mahsulleri üzerinden yeni bir verginin alınması sonucunu doğurmuştur. Boratav'ın varlık vergisinin tarım kesimindeki paraleli olarak gördüğü toprak mahsulleri vergisine⁵ ilişkin Kanun, savaş döneminde çıkarılan Millî Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi Hakkında Kanun'dan sonraki üçüncü büyük mali düzenlemedir.

II. Millî Korunma Kanunu ve Bu Kanun'a Dayanan Düzenlemeler

Altı bölüm, yetmiş iki maddeden oluşan ve yürürlüğe girdikten sonra çok sayıda değişikliğe uğrayan 18.01.1940 tarihli, 3780 sayılı Millî Korunma

vatların düşmesini sağlamak gibi nedenler; asıl amacı ise "ticareti Türklere vermek", yani azınlıkların ekonomi içindeki gücünü azaltmaktı (AKAR, 2009, s. 111). Aktar'a göre ise "varlık vergisi uygulaması, esas olarak, kanunun hazırlanışı; TBMM'de kabulü; o dönemin yayın organlarında desteklenmesi; kimin ne kadar vergi ödeyeceğini tespit eden komisyonların çalışma biçimleri; vergi mükelleflerinin isimlerinin ve vergi miktarının ilân edilmesi; en fazla bir ay ile sınırlandırılmış ödeme süresi; bu süre içinde vergi borcunu ödemeyenlerin mallarının haczedilerek icra yolu ile satışı ve bütün bunlara rağmen vergi borcunu ödemeyen mükelleflere borçlarını; "bedenen çalıştırarak ödetmek" amacıyla çalışma kamplarına gönderilmeleri gibi alt süreçleri içerir. Bu aşamalar bir bütünlük içinde alındığında, Varlık Vergisi Kanunu Tek Parti Dönemi'nde birçok kez karşımıza çıkan "azınlık karşıtı" politikalara örnek olarak gösterilebilir" (AKTAR, Ayhan, **Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 135 - 136). Okuyan'a göre de "her ne kadar, bu kanun ve uygulamaların birinci hedefi olarak azınlıklar gösterilmemişse de, aslında temel amaç Türk ulusu tanımlaması içine dahil edilmeyen bu unsurların "Türkleştirilmeleri"dir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminden itibaren başlatılan Türkleştirme sürecinde, Tek Parti Dönemi açısından son halka Varlık Vergisi olmuştur" (OKUYAN, M. Çağatay, **Tek Parti Döneminde Azınlık Politikaları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 270).

3 AKAR, 2009, s. 52.

4 Varlık vergisinin uygulama sonuçları müslüman, gayrimüslim ve ecnebi ayrımı yapılmaksızın şu şekildedir: Mükellef sayısı 114.368; tahakkuk eden vergi miktarı 465.384.820 lira; tahsil edilen vergi miktarı 314.920.940 liradır. Buna göre tahsil oranı tahakkuk eden vergi miktarının yaklaşık %67,7'sine tekabül etmektedir (ÖKTE, Faik, **Varlık Vergisi Faciası**, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, Birinci Bası, s. 197).

5 BORATAV, Korkut, **Türkiye'de Devletçilik**, Savaş Yayınları, Ankara, 1982, s. 225.

Kanunu⁶ II. Dünya Savaşı süresince ekonomik sistemden sosyal yaşama, siyasal kararlardan idari uygulamalara kadar birçok alanı etkilemiştir. Bilindiği üzere, savaş yıllarından önce Refik Saydam, onun ölümünün ardından Şükrü Saraçoğlu hükümetlerinde ekonomiye yönelik devlet müdahaleleri yoğundur⁷. Devletçilik yanlısı uygulamalarıyla öne çıkan Refik Saydam hükümetinin ekonomi politikası, bir taraftan mevcut bütçe imkânlarıyla ordunun ve büyük şehirlerde yaşayan insanların yaşesini karşılamayı, diğer taraftan ticareti devlet denetimine almayı ve sıkı, polisliye bir fiyat sınırlamasını öngörmekteydi⁸. Bu doğrultuda, devleti ekonomiye bütünüyle hâkim kılma amacını gerçekleştirmek için Millî Korunma Kanunu kabul edilmiştir⁹. Saraçoğlu hükümeti ise -polisliye tedbirleri büyük oranda korumakla birlikte- daha liberal bir politika izleyerek, iç ve dış piyasalarda savaş kıtlıklarından doğan talep artışlarının gerek çiftçi gerek sanayici üzerinde yaratacağı üretimi teşvik edici etkiden yararlanmak istemiştir. Ancak üretimi teşvik edici bu politika enflasyonist süreci de beraberinde getirmiştir¹⁰.

6 **Resmi Gazete**, 26.01.1940, S. 4417.

7 AKAR, 2009, s. 33.

8 BORATAV, 1982, s. 221. Aydemir, savaş ekonomisi etkileri başlarken Türkiye'nin Almanya'da uygulanan fiyat stopajı (fiyatlar daha yukarı gitmeyecek -fiyatlara tavan- ve ücretler daha aşağı inmeyecek -ücretlere taban-) genel prensibini tercih ederek para hacmini ve fiyatını korumaya yöneldiğini fakat hükümetin seçtiği bu iktisat politikasının iç üretimin artmaması sonucunu doğurduğunu belirtmektedir (AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Suyu Arayan Adam**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 462).

9 AKAR, 2009, s. 34, ayrıca bkz. BORATAV, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi 1908 - 2002**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003, s. 83 - 84, TEZEL, Yahya Sezai, **Cumhuriyet Döneminin İktisat Tarihi (1923 - 1950)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002, s. 259 - 260. Avcıoğlu, bu dönemin temel dayanağı olarak gördüğü Millî Korunma Kanunu'na ile koyu bir devletçiliğe yönelindiğine hükmedebileceğini, ancak Kanun'un özel teşebbüsünü korumaya ve kayırmaya ilişkin hükümler de ihtiva ettiğini belirtmektedir (AVCI- OĞLU, Doğan, **Türkiye'nin Düzeni (Dün - Bugün - Yarın)**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1982, s. 464 - 465).

10 BORATAV, 1982, s. 221. Aydemir'e göre ise bu usul, ancak ülke piyasasını savaştan her iki tarafa da açık dış ve iç talebi en yüksek düzeye kadar çıkartarak üreticiyi mümkün olduğunca üretime ve çalışmaya sevk etmek suretiyle gerçekleştirilebilirdi. Bu sayede içeride yükselen fiyatlara rağmen zirai üretim artırılabilir, üretim fazlası ihraç edilerek duruma göre tüketim ve hatta üretim maddeleri tedarik edilebilirdi. Bu takdirde para hacmi artacak ve enflasyon oluşacaktı. Fakat aynı zamanda köylünün elinde bir sermaye birikmesi vücut bulacak, ücretler ise artan fiyatlara göre ayarlanacaktı. Bu suretle zirai faaliyet ile ekim alanları yoğunlaşarak üretim artacak; genel olarak iş ve küçük sanayi sahasında genişlemeler olacaktı (AYDEMİR, 2004, s. 462). Saydam hükümeti

Millî Korunma Kanunu 1940 - 1945 döneminin iktisadi nitelik taşıyan en önemli kanundur. Zira bu Kanun'a dayanılarak çıkarılan diğer düzenlemeler savaş yılları iktisat ve maliye politikalarının temelini oluşturmuştur. Söz konusu Kanun ile Bakanlar Kurulu'na ekonominin bütününi düzenleme imkânı tanıyan oldukça geniş yetki ve görevler verilmekte olup, bu yetkilerin kararnameler ile yasağa geçirilmesi mümkün kılılmaktaydı¹¹. Bu yönleriyle ülkenin savaş ekonomisinin yasal çerçevesini çizdiği belirtilen¹² Millî Korunma Kanunu'nun uygulamasının da "bir planlama deneyi"¹³ olarak ele alınması gerektiği söylenebilir.

Millî Korunma Kanunu'nun gerekçesi incelendiğinde, amacın II. Dünya Savaşı'nın etkilerinin önlenmesi ile iktisadi bakımdan korunma ve savunmayla ilgili tedbirlerin alınması olduğu görülmektedir. Yine gerekçede hükûmetin, olağanüstü zamanların icap ettirdiği fedakârlıkları -vatandaşların sahip oldukları hak ve menfaatleri imkânı müsaadesi nispetinde korumaya çalışarak- halka yüklemek mecburiyetinde kaldığı hususu yer almaktadır¹⁴. Dolayısıyla Kanun'un toplumun farklı

kesimlerine yönelik bir kısım mali yükümlülük/külfetler getirmek suretiyle muhtelif ekonomik tedbirlere başvurmayı öngördüğü belirtilebilir.

Tarım sektörüne yönelik mükellefiyetler 3780 sayılı Millî Korunma Kanunu'nda düzenlenmiştir¹⁵. Kanun'un 37'nci maddesinde ziraatte çalıştırılabilir her vatandaşa uygun bir ücret karşılığında çalışma mükellefiyeti getirilebilmesi¹⁶, 38'inci maddesinde nerelerde hangi ürünlerin yetiştirilebileceği, 39'uncu maddesinde üzerinde zirai faaliyette bulunulmayan beş yüz hektardan fazla arazinin bir bedel karşılığında işletilebilmesi ve 41'inci maddesinde ekilen her dört hektar arazi için bir çift öküz müstesna kalmak şartıyla çiftçilerin elindeki diğer hayvanlara Millî Müdafaa Mükellefiyeti Kanunu'nu hükümleri doğrultusunda¹⁷ el konulabilmesi hususlarında hükûmete yetki verilmiştir¹⁸. Bu düzenlemelerde çiftçiler üzerindeki yükümlülükler eşit dağıtılmamış, mecburiyetlerdeki ağırlık

sırasında devletin düzenleyici rolüne işaret eden Tekeli / İlkin, Saraçoğlu hükûmeti dönemini ise ikiye ayırarak ele almaktadır. Yazarlar, 1942 - 1943 yıllarındaki I. Saraçoğlu hükûmetinde bir ölçüde piyasa güçlerinin düzenleyiciliğinin ön plana geçtiğini ancak, 1943 - 1946 yıllarını kapsayan II. Saraçoğlu hükûmetinde devletin düzenleyiciliğine yeniden önem verildiğini ifade etmektedir (TEKELİ, İlhan / İLKİN, Selim, **Cumhuriyetin Harcı - İkinci Kitap - Kökten- ci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 412).

11 BORATAV, **1982**, s. 245 - 246.

12 TEKELİ / İLKİN, **2004**, s. 424 - 425.

13 *Ibid.*, s. 363.

14 Millî korunma kanunu lâyihası ve Muvakkat encümen mazbatası (1/301), **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. VI, C. 8, İ. 27, 18.1.1940 günlü birinci celseye ek 64 sayılı basmayazı, s. 1 - 2. Okandan'a göre Millî Korunma Kanunu'yla "Türk Milleti ve onun başında bulunanlar, icabında memleketimizin umumî ve hayatî menfaatlarını büyük bir kıskançlıkla koruyacak yeni bir silâha kavuşmuş oluyorlardı. Hâdisatin seyri-ne göre memleketimizin umumî menfaatlarının icablarını mükemmel bir tarzda tesbit eden bu kanunla, hükûmetimiz, uzak veya yakın harbin icabedeceği bütün tedbirleri sür'atle ittihaz edebilmek, veyahut yabancı memleketler arasında zuhur eden harbin memleketimizdeki akislerini büyük bir isabetle önleyebilmek imkânını elde etmiş bulunuyordu. Siyasî tekâmül ve olgunluğumuzun yüksek bir ifadesi olarak tesbit edilen bu hukukî düsturla, fevkalâde hallerde memleketimizin her türlü ihtiyaçlarını tatmin ve onu bilimum cepheleden takviye maksadıyla, Hükûmetimize birçok vazife ve salâhiyetler verilmiş; icra organlarımızın, icabında girişecekleri faaliyetlerde muvaffakiyetlerini temin edebilmek için yeni bir takım imkân ve vasıtalar temin ve tevdi olunmuştu" (OKANDAN, Recai, "Millî Korunma Kanunumuzun Kıymet ve Ehemmiyeti", **C.H.P. Konferanslar Serisi - Kitap: 15**, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara, 1940, s. 5).

15 Bununla birlikte 7.6.1939 kabul tarihli 3634 sayılı Millî Müdafaa Mükellefiyeti Kanunu'nun 6'ncı maddesinin 2'nci fıkrasında "orduya lâzım olan yiyecek, içecek ve giyecek maddeleri, hayvanlara lazım olan hububat, ot ve saman" a millî müdafaa mükellefiyetleri konabileceği hükme bağlanmıştır (bkz. **Resmi Gazete**, 16.06.1939, S. 4234).

16 Kanun'un 37'inci maddesi şöyledir: "Hükûmet; ziraatta çalışabilir her vatandaşı, kendi ziraat işi yüzüstü kalmamak şartile ikametgâhının en çok 15 kilometre mesafesi dahilinde bulunan gerek Devlete ve gerek şahıslara aid ziraat işletmelerinde tahakkuk eden ihtiyaca göre münasib ücretle çalıştırabilir ve bu mîntakada eşhasa aid olup ta sahibine kat'î lüzumu olmayan her nevi ziraat vasıtalarından münasib bir kira mukabilinde istifade edebilir. Kadınlar ancak kendi köy, kasaba ve şehir sınırları içinde çalıştırılır".

17 3634 sayılı Millî Müdafaa Mükellefiyeti Kanunu'nun 22'nci maddesine göre binek, yük veya koşum hayvanı olarak at (aygır, iğdiş), kısırak, katar, eşek, deve, manda, öküz ve bunların çektiği her nevi araba, kızak millî müdafaa mükellefiyetleri kapsamında olup aynı Kanun'un 29'uncu maddesi hükmüne göre de ordu nakil vasıtası olarak alınabilir.

18 Kanun'un 41'inci maddesinin, meclis görüşmeleri sırasında birçok tartışmaya yol açtığını belirtmek gerekir. Bilhassa ekilen her dört hektar arazi için bir çift öküzün millî müdafaa mükellefiyetlerinden istisna edileceğinin hükme bağlanması dört hektardan az toprak işleyen çiftçilerin ellerindeki öküzleri de millî müdafaa mükellefiyetleri doğrultusunda vermeleri sonucunu doğurmuştu. Bu da küçük çiftçilerin hayvansız kalmasına ve büyük güçlülüklerle karşılaşmalarına neden olacaktı. Tartışmaların bilhassa bu noktada düğümlendiği ancak Kanun'un yine de hükûmetin istediği doğrultuda ve küçük çiftçileri zor duruma düşüren bir biçimde yasalastığını belirtmek gerekir (Konuyla ilgili tartışmalar için bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. VI, C. 8, İ. 27, 18.1.1940, Ankara, TBMM Matbaası, s. 151 - 154). Söz konusu hükümün küçük çiftçi karşısında orta ve büyük çiftçileri koruyucu bir anlam taşıdığı da söylenebilir (bkz. AVCIOĞLU, **1982**, s. 488 - 489).

az topraklı, küçük çiftçinin üzerinde toplanmıştır¹⁹. Hububat ekimine ilişkin mükellefiyetin öngörüldüğü 40'ıncı maddeye göre *"hükümet, ziraate elverişli sekiz hektar ve daha ziyade arazi sahibi olan her şahsı bu arazinin yarısına kadar hububat ekmeğe veya ektirmeğe mecbur tutabil[mektedir]"*. Bu durumun bilhassa hububat dışında ürün yetiştiren çiftçiler bakımından önemli bir kısıtlama hali olduğunu belirtmek gerekir.

Millî Korunma Kanunu'nun yürürlüğe girmesinin ardından özellikle hububat ürünlerinin Toprak Mahsulleri Ofisi'nce nasıl alınacağına ilişkin yeni düzenlemelerin de yapılmaya başlandığı dikkat çekmektedir²⁰. Örneğin bu yıllarda ellerinde belli bazı hububat ürünlerini bulduran -zahire ticaretiyle uğraşmayan üreticiler hariç- tüm gerçek ve tüzel kişilerin bu ürünlere bedeli karşılığında hükümetçe el konulması kararı alınmıştır²¹. Bu karar doğrultusunda, Toprak Mahsulleri Ofisi kendi belirlediği bedeller üzerinden buğday ve çavdar ürünlerine el koymuştur²². Yine aynı dönemde

19 PAMUK, Şevket, **Seçme Eserleri II - Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 191.

20 3780 sayılı Kanun'un 5'inci maddesi uyarınca *"bu kanun hükümlerinin tatbikına müteallik işleri görmek üzere Başvekâlete bağlı bir büro tesis edilir"*. Bu maddeye dayanılarak kurulan Koordinasyon Heyeti Reisliği'nin Millî Korunma Kanunu'nun uygulanmasında ve iktisat politikalarının belirlenmesinde doğrudan doğruya karar alma ve uygulama görevini yerine getirdiği, hükümetin iktisadi konularda savaş konjonktürüne göre müdahale ve düzenlemeleri bu kurum aracılığıyla gerçekleştirdiği görülmektedir (ŞENER, Sefer, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Tarım Politikası Arayışları", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Y. 2004 / 1, S. 7, s. 77).

21 Söz konusu Karar'da "fiat" kavramına yer verilmiş olmakla birlikte, bu çalışmada devletin el koyma yetkisine dayanarak satın aldığı ürünler için -söz konusu kavramı piyasa fiyatından ayırmak amacıyla- "bedel" kavramı kullanılacaktır.

22 05.12.1940 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan 28.11.1940 tarihli 2/14713 numaralı Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile Koordinasyon Heyeti Reisliği'nin 28.11.1940 tarih ve 1/519 sayılı Tezkeresi'yle teklif edilen 76 numaralı Karar'ı yürürlük kazanmıştır. 76 numaralı Karar'ın 1'inci maddesine göre Millî Korunma Kanunu'nun 31'inci maddesinin 2'nci fıkrası hükümlerine müsteniden, zahire ticaretiyle uğraşmayan üreticilerden, 500 kilodan fazla buğday ve çavdarı olmayan bütün şahıslardan, genel bütçeye dâhil dairelerle, mülhak ve özel bütçe ile idare olunan dairelerden, il özel idarelerinden, belediyelerden ve Toprak Mahsulleri Ofisi'nden başka tüm gerçek ve tüzel kişiler, bu Karar'ın yayın tarihinden itibaren dört gün içinde birer beyanname ile ellerinde bulunan buğday ve çavdarın miktarını, türünü ve niteliğini bildirmeye mecbur tutulmuşlardır. Aynı Karar'ın 5'inci maddesinde ise Millî Korunma Kanunu'nun 14'üncü maddesi hükmüne binaen zahire ticaretiyle uğraşmayan üreticiler ile 1'inci madde uyarınca muaf tutulanlardan başka tüm gerçek ve tüzel kişilerin ellerinde bulunan çavdar

hükümet hububat ürünlerinin fiyatlarını belirleme konusunda sıkı düzenlemeler yapmıştır. Bakanlar Kurulu 28.11.1940 tarih ve 2/14714 sayılı Kararnamesi ile tüccar vasfına haiz olan veya olmayan tüm gerçek ve tüzel kişilerin yüz kilodan fazla buğday, arpa, çavdar ve yulaf satışlarında mahallerine ve nevelerine göre azami satış fiyatlarını belirlemiştir²³.

3780 sayılı Millî Korunma Kanunu'na yönelik tadiller yine bu süreçte gerçekleştirilmiştir. 25.12.1940 tarih ve 3954 sayılı Millî Korunma Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun²⁴ ile 3780 sayılı Kanun'un birçok hükmünde değişikliğe gidilmiştir²⁵. Örneğin 18'inci maddenin uygulama alanı genişletilerek un fabrikası ve değirmenleri de hükmün kapsamına alınmıştır. Böylece daha önce sadece hükümetin tedbirlerini uygulamayan ve istenilen derecede üretimde bulunmayan sanayi ve maden işletmeleriyle sınırlı olan el koyma yetkisi, un fabrikaları ve değirmenlerini de içine alacak biçimde genişletilmiştir²⁶. 3954 sayılı Kanun'la yapılan diğer değişikliklere bakıldığında da hükümetin sahip olduğu yetkilerin arttırılması yönünde bir eğilimin hâkim olduğu görülmektedir.

II. Dünya Savaşı'ndaki gelişmeler doğrultusunda Toprak Mahsulleri Ofisi'ne Bakanlar Kurulu'nun 30.01.1941 tarih ve 2/15114 sayılı Kararnamesi ile

ve buğdayların değer bedelleri peşinen ödenerek alınmak üzere hükümetçe el konulduğu hükmüne bağlanmaktadır (**Resmi Gazete**, 05.12.1940, S. 4678). Bu Kararname'deki hükümler daha sonra çıkarılan 24.12.1940 tarih ve 2/14916 sayılı ve 02.01.1941 tarih ve 2/14986 sayılı kararnameler ile getirilen düzenlemeler doğrultusunda genişletilmiştir (bkz. **Resmi Gazete**, 27.12.1940, S. 4697 ve **Resmi Gazete**, 06.01.1941, S. 4704).

23 Söz konusu Kararname ile Koordinasyon Heyeti Reisliği'nin 28.11.1940 tarih ve 1/520 sayılı Tezkeresi'yle teklif edilen 77 numaralı Karar yürürlük kazanmıştır (**Resmi Gazete**, 05.12.1940, S. 4678).

24 **Resmi Gazete**, 28.12.1940, S. 4698.

25 3954 sayılı Kanun ile yapılan tadilden sonra II. Dünya savaşı yılları boyunca başka değişiklikler de gerçekleştirilmiştir. Buna göre Millî Korunma Kanun'da üçüncü değişiklik 19.12.1941 tarih ve 4156 sayılı Kanun'la (**Resmi Gazete**, 23.12.1941, S. 4991); dördüncü değişiklik 30.01.1942 tarih ve 4180 sayılı Kanun'la (**Resmi Gazete**, 03.02.1942, S. 5023) ve beşinci değişiklik 03.08.1944 tarih ve 4648 sayılı Kanun'la (**Resmi Gazete**, 11.08.1944, S. 5780) gerçekleştirilmiştir.

26 3780 sayılı Kanun'un ilk halinde 18'inci madde şu şekilde düzenlenmişti: *"Hükümet, tebliğ ettiği tedbirleri tatbik etmeyen ve istenilen derecede istihsalde bulunmamakta taallül gösteren sanayi ve maadin müesseselerine el koyarak kendisi işletebilir. Bu işletmenin devamı müddetince müessese sahiplerine münasib tazminat verilir"*.

un stokları meydana getirme ve bunları olağanüstü hallerin gerektirdiği şekil ve yerlerde muhafaza ve idare etme yetkisi verilmiştir²⁷. Hemen ardından 2/14713 numaralı Kararname'nin hükümete tanıdığı hububat ürünlerine el koyma yetkisini genişleten yeni bir düzenleme yürürlük kazanmıştır. Bakanlar Kurulu'nun 12.02.1941 tarih ve 2/15164 sayılı Kararnamesi²⁸ ile üreticilerin elinde bulunan ve tohumlukla yemeklik ihtiyaçlarından fazla olan hububatın el koyma hükümlerine tabi tutulmasına karar verilmiştir²⁹. Bu durum üreticiler açısından her ne kadar el koyma bedel karşılığında yapıyor olsa dahi ciddi bir ek mali yükümlülük/külfeti de beraberinde getirmiştir. Keza ilk düzenlemede buğday ve çavdar ürünleri ile sınırlı olan el koyma yetkisi yeni düzenlemeyle arpa ve yulafı³⁰, daha sonra getirilen 28.05.1941 tarih ve 2/15888 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi'yle mısır ve mahlûtu da içine alacak biçimde genişletilmiştir³¹. Bu ve buna benzer düzenlemelerin giderek çoğaldığı, özellikle hububat ürünlerinin fiyatlandırılmasından bu ürünlere nasıl el konulacağına, zahire ticaretini düzenlemeye dönük kararlardan değirmenlerin nasıl işletileceğine kadar uzanan bir alanda ayrıntılı kurallar getirildiği görülmektedir³².

27 İlgili Kararname Ticaret Bakanlığı'nın 23.01.1941 tarih ve 6/505 sayılı Tezkeresi'yle yapılan teklife dayanmaktadır (**Resmi Gazete**, 14.02.1941, S. 4734).

28 İlgili Kararname Koordinasyon Heyeti Reisliği'nin 08.02.1941 tarih ve 1/786 sayılı Tezkeresi'yle teklif edilen 107 numaralı Kararı'na dayanmaktadır (**Resmi Gazete**, 14.02.1941, S. 4734).

29 Oysa 2/14713 numaralı Bakanlar Kurulu Kararnamesi'nde zahire ticaretiyle uğraşmayan üreticilerin ellerindeki ürünlere el konulması men edilmiş, ayrıca 500 kilodan fazla buğday ve çavdarı olmayan bütün şahıslar da el koyma hükümlerinden muaf tutulmuştur. Oysa yeni düzenlemeyle üreticinin yiyeceği ve tohumluğunun dışındaki tüm buğdayına el konulabilmesi mümkün hale gelmiştir.

30 Benzer bir düzenlemenin Koordinasyon Heyeti Reisliği'nin 10.02.1941 tarih ve 1/737 sayılı Tezkeresi'yle teklif edilen 108 numaralı Karar'a yürürlük kazandıran 14.02.1941 tarih ve 2/15172 numaralı Bakanlar Kurulu Kararı'nda yer aldığı görülmektedir. İlgili düzenlemeye göre 2/14713, 2/14916 ve 2/14986 sayılı kararnamelerle yürürlüğe konulmuş olan 76, 89 ve 91 numaralı Karar hükümlerinin bir defa daha tatbik mevkiine konulması ve bunun bazı yerlerde arpa ve yulafı da içerek biçimde genişletilmesi kabul edilmiştir (**Resmi Gazete**, 18.02.1941, S. 4737).

31 **Resmi Gazete**, 04.06.1941, S. 4825.

32 Bu düzenlemelerin konumuz açısından önem arz eden bazıları şunlardır. 1) Bazı vilayetlerin tamamının veya bir kısım kaza-larının idari sınırları dâhilinde bulunan gerçek ve tüzel kişilerin elinde bulunan buğday, çavdar, arpa, yulaf, mahlût ve mısırlara 2/15888 sayılı Kararname'yle belirlenen bedel ve şartlarla el konulmasını düzenleyen 09.06.1941 tarih ve 2/15955 sayılı Bakanlar

Bu dönemdeki hükümet tasarrufları arasında yer alan en ilginç düzenlemelerden biri buğday unundan ekmek, francala, makarna, şehriye, peksimet, bisküvi ve simitten başka mamullerin yapılmasını, satılmasını ve tüketilmesini yasaklayan 24.11.1941 tarih ve 2/16894 sayılı Kararname ile yürürlük kazanan 223 numaralı Karar'dır³³. Karar'ın 2'nci maddesine göre yapılmaları, satılmaları ve tüketilmeleri yasaklanmış olan pasta, kek, sandviç ekmeği, poğaça, yufka, çörek, börek, tatlı ve emsali unlu mamulleri imal eden kimseler ve müesseseler Karar'ın yayın tarihinden itibaren üç gün içinde ellerinde bulunan mevcut un miktar ve vasıflarını bildirmeye mecbur tutulmuş; 4'üncü maddesinde ise bu unlara değer bedelleri peşinen ödenmek suretiyle hükümetçe el konulacağı karara bağlanmıştır. Bu düzenlemeyi takiben ekmek ve ekmeklik hububat satışlarını kısıtlayan ve ekmeğin dağıtımını kart usulüne bağlayan bir

Kurulu Kararnamesi'yle yürürlük kazanan Koordinasyon Heyeti Reisliği'nin 28.05.1941 tarih ve 1/1220 sayılı Tezkeresi'yle teklif olunan 157 numaralı kararı (bkz. **Resmi Gazete**, 18.06.1941, S. 4837). 2) 2/15955 sayılı Karar'ın uygulanacağı yerleri genişleten ve diğer bazı illere de teşmilini öngören 07.08.1941 tarih ve 2/16359 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi'yle yürürlük kazanan Koordinasyon Heyeti Reisliği'nin 04.08.1941 tarih ve 1/1515 sayılı Tezkeresi'yle teklif olunan 180 numaralı Kararı (bkz. **Resmi Gazete**, 14.08.1941, S. 4886). 3) O dönemdeki hububat piyasasının düzenlenmesi ve Toprak Mahsulleri Ofisi'nce tam bir denetim altına alınması amaçlayan 157 sayılı Kararname'nin ilgili hükümlerinin uygulanmasına ilişkin olarak Ticaret Bakanlığı'nca çıkarılan "Değirmenlere verilecek mubayaa salâhiyetlerine mütedair Talimatname" ve "157 sayılı Koordinasyon Heyeti kararının sekizinci maddesine tevfi kan top rak mahsulleri ofisi namına mahsul alınmasına tavsit edilebilecek mütevasıt - mübayaacılar hakkında talimatname" (bkz. **Resmi Gazete**, 18.08.1941, S. 4889). 4) Ülke dâhilinde gerek 1941 yılı mahsulünden olup henüz el konulmamış bulunan gerek 1942 yılı içerisinde üretilmiş olup üreticinin ekmeklik, yemeklik, tohumluk ve yemlik ihtiyacından başka bütün buğday, çavdar, mahlût, mısır, her nevi darı, kaplıca, yulaf ve arpa mahsulüne hükümetçe el konulmasını düzenleyen 09.05.1942 tarih ve 2/17875 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile yürürlük kazanan Koordinasyon Heyeti Reisliği'nin 24.04.1942 tarihli ve 1/612 sayılı Tezkeresi'yle teklif olunan K/324 numaralı Kararı (bkz. **Resmi Gazete**, 15.05.1942, S. 5107).

33 İlgili kararname Koordinasyon Heyeti Reisliği'nin 14.11.1941 tarih ve 1/1902 sayılı Tezkeresi'yle teklif edilen 223 sayılı Karar'a dayanmaktadır (**Resmi Gazete**, 27.11.1941, S. 4969). Karar'ın 1'inci maddesine göre "*Millî Korunma Kanununun muaddel 21'inci maddesine dayanılarak, buğday unundan ekmek, francala, makarna, şehriye, peksimet, bisküit ve simitten gayri maddelerin yapılması, satılması ve istihlâki menolunmuştur. Lokanta, mutbak ve evlerde yemek olarak yapılacak hamur işleri bu hükümden istisna edilmiştir. Ticaret Vekâleti bu ihtiyaçlar için mevcuda göre un tevzi ettirebilir ve francala imalâtı ve bunların yalnız hastalara verilmesi hususunda icabeden tedbirleri alır*".

karar³⁴ alınmıştır. 247 numaralı bu Karar ile bir taraftan ekmeke ve ekmekeklık hububat tüketeımı belırlenene esaslar dâhılınde sınırlandırılırken³⁵ dığer taraftan yukarıda bahsedılen 223 numaralı Karar'ın kapsamı genışletılmıştır. Buna göre 223 numaralı Karar'ın 1'ncı maddesı değıştırılerek buğday ve dığer ekmekeklık hububat unlarındın ekmekekten başka unlu maddelerin yapılmadı ve satılmadı yasaklanmış; ayrıca lokantalarda, resmı daıre ve kurumlarında, şahışlar tarafından işlettırılene ař evlernde yapılacak hamur işleri de yasak maddeler kapsamına alınmıştır. Bu tür maddeleri imal eden yerlerin ellernde bulunan unlarla bu unlardan ürettekleri mamullere de değer bedelı peşınen ödenmek suretıyle el konulacağı hükme bağlanmıştır.

A. %25 Kararı

Halk arasında “%25 kararı” olarak da bılınene 15.07.1942 tarıh ve 2/18365 numaralı Kararname'yle yürürlük kazanan 366 sayılı Karar³⁶ çalışma konusu bakımından önem taşıdığından ayrıntılı bir bıçımde ele alınacaktır. Söz konusu düzenlemeyle hububat mahsulünden bedelı karşılığında belli mıktaşlar alındıktan sonra gerı kalanın serbest bırakılmadı kararlařtırılmıřtır³⁷. Bu bakımdın, Saydam hükümetı dönemnde uygulanan hububatın tamamının hükümete

satılmadı zorunluluğunu öngören düzenlemelere göre çiftçılere belli bir ölçüde de olsa serbestlık tanındığı söylenebilir. 366 sayılı Karar'a göre elli tona kadar üretimde bulunan üretıciler %25; elli tondın yüz tona kadar üretimde bulunan üretıciler ilk elli ton için %25, elli tondın yüz tona kadar olan kısım için %35; yüz tondın fazla üretim gerçekteştiren üretıciler ise elli tona kadar olan kısım için %25, elli tondın yüz tona kadar olan kısım için %35 ve yüz tondın fazla olan kısım için %50 oranındaki ürünlerini devlete satmak zorunda olup, gerı kalan mıktaşlar üzerinde serbestçe tasarrufta bulunabılmekteydiler³⁸. Bununla bırlikte 366 sayılı Karar'ın uygulanması çiftçiler ağısından uygulamada sıkıntı doğurabilecek birçok unuru içeren oldukça sıkı şartlara bağlanmıştır. Bunlardan ilki harmanda tespit usulünün kaldırılarak tahmın esasının ve bu tahmınlere dayanılarak hesaplanan borçlandırma yöntemnde uygulanmasıdır. Gerçekten de Karar'ın 5'ncı maddesıne göre borçlandırmanın esası, hububatın olgunlaştığı ve orağa gırıleceğı zamanda subaşı talimatnamesıyle³⁹ el koyma kararnamelernde değıştırılmeler çerçevesnde yapılan ilk tahmıne dayanmaktadır⁴⁰. Çıftçı ağısından ortaya çıkan ikinci zorluk

34 İlgılı Karar Koordinasyon Heyetı Reıslığı'nın 27.12.1941 tarıh ve 1/10 sayılı Tezkeresı'yle teklıf edılen 247 numaralı Karar'ın Bakanlar Kurulu'nun 13.01.1942 tarıh 2/17141 sayılı Kararnamesı'yle kabul edılmesıne bınanen yürürlük kazanmıştır (**Resmı Gazete**, 19.01.1942, S. 5010).

35 247 numaralı Karar'ın 2'ncı maddesnde öngörülen karne usulünde kımılere hangi mıktaşda ekmeke dağıtılacağı düzenlenmıştır. Buna göre günlük ekmeke mıktaşları yedı yaşına kadar olan çocuklar için 187,5 gram; yedı ve yedı yaşından yukarı olanlar için 375 gram; ağır işlerde çalışan işçiler için 750 gram olarak belırlenmıştır. Tanzım satış yapılan köylerde, yaş haddı gözetılmeksızın her kışi için 300 gram ekmekeklık hububat verılması yönünde karar alınmıştır. 14 şubat 1942 tarıhlı Tıcarət Bakanlığı Tamımı'nde ise ekmeke yerine un alınabılmesi şehir ve kasabalarda yaşayan halk için de kabul edılmış ve bu doğrultuda 750 gram ekmeğe karşılık 531 gram, 375 gram ekmeğe karşılık 265 gram, 187,5 gram ekmeğe karşılık 132,5 gram un verılebıleceğı düzenlenmıştır (Tamım için bkz. **Resmı Gazete**, 14.02.1942, S. 5033).

36 İlgılı Karar için bkz. **Resmı Gazete**, 17.07.1942, S. 5160.

37 Daha sonra yürürlüğe gıren 08.10.1942 tarıh ve 2/18848 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesı'nın yürürlük kazandırdığı 391 numaralı Karar ile 07.01.1943 tarıh ve 2/19311 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesı'nın yürürlük kazandırdığı 420 numaralı Karar, 366 sayılı Karar ve ilglılı talimatnamesılerle yürütılmekte olan %25 uygulamasının gerçekteştırılmesıne, bılhassa ürünlerin serbest bırakılmadına ilışkın yenı düzenlemeler getırmektedir (bkz. **Resmı Gazete**, 20.10.1942, S. 5238 ve **Resmı Gazete**, 19.01.1943, S. 5308).

38 Artan oranlı bu zorunlu el koymanın küçük çiftçı ağısından nıspeten daha elverışlı sonuçlar yarattığını belırtmek gerıkır. Zıra Pamuk'un aktardığı bılglılere göre o yıllarda dönüm başına buğday hasılatı ortalama 80 kilograma tekabül etmektedir. Yanı çiftçılere n büyük çoğunluluğunu oluşturan ve 600 dönümden az toprak işleyenlerin ürünlernde tamamına değıl, %25'ıne el konulmaya başlanmıştır (**PAMUK**, 2009, s. 193). Bununla beraber ürünlernde fıyatları serbest pıyasada yükseldığı halde devletin ürün alım bedellernde benzer bir artış yapılmamış ve çalışmanın ilerleyen bölümdünde ele alınacak olan 425 numaralı Karar'ı müteakıben %25 kararında belırlenen bu oranlar çiftçı aleyhıne değıştırılmıştır.

39 “Subaşı teşkılataı ve vazıfeleri hakkında Talimatname”nın 1'ncı maddesıne göre “subaşı, ekım zamanında ekılen mahsulün mıktaırıyle ekım sahasının genışlığını tesbıt ve orağa gırmeden evvel kemal devresnde mahsulün mıktaırını tahmın, keza harman yernde mahsulün hakıkı mıktaırını tesbıt edecek ve ayrıca Hükümet tarafından dığer zıraı işleri yapacak olan memur demektır” (bkz. **Resmı Gazete**, 18.06.1942, S. 5135).

40 366 sayılı Karar'ın yayınlanmasında ardından uygulamayı belırlemek üzere Tıcarət Bakanlığı'nca “366 sayılı Karar'ın tatbıkına daır Tahmın Talimatnamesı” çıkarılmıştır. Talimatname'nın 1'ncı maddesıne göre “beledıyesı olan şehir ve kasabalara bağlı ekım sahaları için beş mümessıl, muhtarlıklarda ise ihtıyar heyetleri tahmın heyetı vazıfelerını” gerçekteştıreceklerdır. 5'ncı maddeye göre “Heyetlerce tanzım edılen ve bırer nüshaları saklanan tahmın cetvellerı, borçlandırma heyetleri tarafından mahallernde borçlandırma talimatnamesında hükümlerıne göre tetkık edılerək her çiftçı aılesında Devlete olan borcunun çeşit ve mıktaırını gösterır kı nüsha matbu borçlandırma (elkoyma) pusulalarına geçırekek bıresını borçlu çiftçıye ve dığerını ofıs alım teşkılataına verırler ve

8'inci madde uyarınca borçlandırılanların, borçlandıkları hububatları kendi imkânlarıyla alım merkezlerine sevk etmeye mecbur tutulmuş olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu mecburiyetin dönemin nakil vasıtaları düşünüldüğünde üretici için çok büyük sıkıntılar doğurduğu aşikârdır⁴¹.

%25 uygulamasının alınan önlemlere karşın istenilen verimi sağlayamadığını belirtmek gerekir⁴². Zira kararın alınmasından bir süre sonra şehirlerde hububat sıkıntısı baş göstermiş; resmi fiyatı 13,5 kuruş olan buğdayın serbest piyasa fiyatı 100 kuruşa kadar yükselmiş⁴³; gazete haberlerine göre Kasım 1943 itibarıyla Konya'da 30 kuruşa satılan buğday İstanbul'da karaborsada 200 kuruş fiyata ulaşmıştır⁴⁴. Tüm bu sebepler ve

*bundan sonra alım teşkilâtıyla borçlanan müstahsil arasındaki muamele borçlandırma talimatnamesine göre devam eder". Nihayet Talimatname'nin 6'ncı maddesi ise üretimi ihtiyacına yetsin veya yetmesin bütün üreticilerin yetiştirdikleri ürün miktarına göre Kararname'de yazılı belirli oranlardaki borçlarını devlete satmak suretiyle ödemeğe mecbur olduklarını düzenlemiştir (İlgili Talimatname için bkz. **Resmî Gazete**, 01.08.1942, S. 5173).*

41 Keza Ticaret Bakanlığı'nın 01.08.1942 tarihli Resmî Gazete'de yayınlanan "1942 yılı hububat mahsulünün borçlandırılmasına ve satın alınmasına dair Talimatname"sinde üreticilerin kendi vasıtalarıyla ellerindeki hububatı alım teşkilatlarına nakletmeye mecbur oldukları belirtilmiş ve buna ilişkin süreler ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Buna göre Talimatname'nin 17'nci maddesinde, 13, 14 ve 15'inci maddelerde belirlenen süreler zarfında teslim edil(meyen) hububatlar ile ilgili olarak üreticilere yönelik ağır bir yaptırım öngörülmüştür. 17'nci maddeyle süresinde teslim edil(meyen) hububat için yirmi günlük ek bir süre tanınmış fakat bu sürede alım yerlerine getirilen ürünlerin zamanında teslim edilen ürünlere oranla yarı bedeline alınacağı hükme bağlanmıştır. Örneğin 16'nci maddede zamanında teslim edilen buğdayın kilogramı için 20 kuruş bedel tespit edilmişken, bu sürelerde ürünü teslim etmeyenler/edemeyenler için buğdayın kilogram bedeli 17'nci maddedeki düzenleme nedeniyle 10 kuruşa düşürülmüştür. 17'nci maddedeki yirmi günlük süre zarfında ürünlerini teslim etmeyenler bakımından ise 18'inci madde hükmüne binaen Millî Korunma Kanunu'nun 4156 sayılı Kanun'la değiştirilen 55 ve 65'inci maddelerinde oldukça ağır yaptırımlar öngörülmektedir (İlgili Talimatname için bkz. **Resmî Gazete**, 01.08.1942, S. 5173).

42 Şener'e göre %25 uygulamasıyla hükümet ülkede üretildiği tahmin edilen 8 milyon tona yakın hububatın en azından 1,5 - 2 milyon tonunu almak istemiş ancak beklenen verim sağlanamadığı için yalnızca 600.000 ton civarında ürün toplanabilmiştir (ŞENER, **2004**, s. 83 - 84).

43 AYDEMİR, Şevket Süreyya, **İkinci Adam (İsmet İnönü) İkinci Cilt 1938 - 1950**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1967, s. 344.

44 Yurt ve Dünya, 1. Kanun 1943, s. 509'dan aktaran BORATAV, **1982**, s. 223. 1942 yılında buğday fiyatları serbest piyasada 50 kuruşa doğru çıkarken devlet ancak 20 kuruşluk bir bedel ödemekteydi (PAMUK, **2009**, s. 192). Kafaoğlu toprak mahsulleri vergisinin uygulandığı 1944 yılında ve 1943 yılında ortalama 60 kuruş olan buğdayın kilo fiyatının eğer buğday İstanbul'a kadar getirilebilirse 100 kuruşa kadar çıktığını ifade etmektedir (KAFAOĞLU, A. Başer, **Varlık Vergisi Gerçeği**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005, s. 73).

uygulamada yaşanan diğer sorunlar⁴⁵ söz konusu düzenlemenin çiftçiler nezdinde hükümetin politikalarına yönelik hoşnutsuzlukları arttıran bir rol oynamaktan başka sonuç doğurmadığının kanıtıdır. Büyük çiftçiler serbest kalan ürünlerini yüksek fiyatlarla piyasaya arz ederek yüksek oranda kâr elde ederken küçük çiftçilerin kendi ihtiyaçlarını ayırdıktan sonra piyasaya sunabilecekleri hemen hiç ürünlerinin kalmaması bu uygulamaya yönelik tepkiyi arttırmıştır⁴⁶.

B. 452 Numaralı Karar

Toprak mahsulleri vergisini incelemeye geçmeden önce, bu verginin özellikle hesaplanması ve toplanması bakımından uygulamaya yönelik hazırlayıcı unsurları içeren 452 numaralı Karar'ın ele alınması gerekir⁴⁷. %25 sistemine yönelik birtakım tadiller içeren 452 numaralı Karar'la, özü itibarıyla ölçü ve tahmin işlemlerine ilişkin daha sistemli ve ayrıntılı bir yapının hazırlanması amaçlanmıştır. Ne var ki bu Karar'ın uygulaması çiftçiler açısından %25 sisteminin uygulamasından daha ağır bir nitelik taşımaktadır. Karar'a göre küçük çiftçilerin eskiye nazaran daha fazla miktarda mahsulüne el konulabilmekte ve dolayısıyla üreticiye üzerinde tasarruf edebileceği daha az miktarda ürün kalmaktaydı. Karar'ın 1'inci maddesi incelendiğinde devlete el koyma yetkisi tanınan ürün türlerinin arttığı dikkat çekmektedir⁴⁸. Hububat ürünlerinde

45 %25 kararının uygulamaya konmasının ardından, o döneme kadar baskı altında tutulan enflasyon hızla yükselmeye başlamıştır. Bu dönemde ordunun ve büyük şehirlerin iagesinin karşılanması daha da güçleşmiş, kamu harcamaları hazinenin mevcut gelirleri ile karşılanamayacak duruma gelmiştir (BORATAV, **1982**, s. 255). 1938 - 1950 yılları arası toptan eşya fiyatları incelendiğinde 1938 yılı 100 olarak kabul edilirse fiyat endekslerinin 1940 yılı için 126,6; 1941 yılı için 175,3; 1942 yılı için 339,6; 1943 yılı için 590,1 ve 1950 yılı için 452,1 olarak gerçekleştiği belirtilmektedir (BAYDAR, Ertuğrul, **İkinci Dünya Savaşı İçinde Türk Bütçeleri**, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını, Ankara, 1978, s. 13). Bu tablo Saraçoğlu hükümeti döneminde enflasyonda oldukça hızlı bir yükselişin meydana geldiğini göstermektedir.

46 ÖZER, Sevîlay, "II. Dünya Savaşı Yılları'nda Uygulamaya Konulan Toprak Mahsulleri Vergisi ve Köylü Üzerindeki Etkisi", **Tarihin Peşinde -Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi-**, Y. 3, S. 5, Nisan 2011, 232 ve ŞENER, **2004**, s. 80.

47 452 sayılı Karar Bakanlar Kurulu'nun 13.05.1943 tarihli ve 2/19930 sayılı Kararnamesi'yle yürürlük kazanmıştır (**Resmî Gazete**, 15.05.1943, S. 5405).

48 366 sayılı Kararname'de buğday, çavdar, mahlût, mısır, akdarı, yulaf ve arpadan oluşan ürünler, 452 sayılı Karar ile fasulye, börülce, nohut, mercimek ve baklayı kapsayacak biçimde genişletilmiştir.

oranlar altı tona kadar olan kısım için %20, altı tondan on beş tona kadar olan kısım için %30 ve on beş tondan yukarı olan kısım için %50 olarak belirlenmiştir. Bakliyat ürünlerinden ise genel olarak %25 oranında devlet hissesi ayrılmasına karar verilmiştir⁴⁹. Bu oranlara esas teşkil edecek olan üretim miktarlarının tayininde hububat ürünleri için harmanda ölçü, bakliyat ürünleri içinse mahsul olgun hale geldiğinde tarlada yapılacak tahminin temel alınacağı öngörülmüştür (md. 8). Üreticinin devlete bedeli karşılığında vermekle yükümlü bulunduğu ürünlerin naklinin eskiden olduğu gibi kendisi tarafından gerçekleştirileceği ve teslim edilen mahsulün bedelinin de ancak nakilden sonra ödeneceği hükme bağlanmıştır. Üreticilere ürünlerini harmanın başladığı tarihten itibaren en geç iki ay içinde, Ofis veya Ofis adına ürün alma yetkisi verilmiş merkezler aracılığıyla hükûmete teslim etme yükümlülüğü getirilmiştir⁵⁰.

Hem 452 numaralı Karar hem bu Karar'dan önce çıkarılmış ve devlete bedeli karşılığında zorla alım yetkisi tanıyan kararlarda öngörülen alım bedellerinin genel olarak piyasa fiyatlarının altında olduğunu ve üreticiler için bu farktan kaynaklanan zararların ciddi bir ek mali yükümlülük/külfet getirdiğini de ayrıca belirtmek gerekir⁵¹. Devletin

49 Bakliyat ürünleri üzerinden alınan devlet hissesi oranı, 02.06.1944 tarih ve 3/924 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi'yle yürürlüğe giren 525 numaralı Karar'la değiştirilmiştir. Bu Karar ile 4553 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu'nda %10 olarak belirlenmiş olan oranın iki katı miktarında bir ürünün (%20) devlet hissesi adı altında bedeli karşılığında alınması kabul edilmiştir (**Resmi Gazete**, 10.06.1944, S. 5727).

50 "13.05.1943 tarih ve 2/19930 sayılı Kararname ile yürürlüğe konulan 1943 mahsulü hububat ve bakliyattan Devlet hissesi alınması hakkındaki K/452 Karar'a ait Maliye, Ziraat ve Ticaret Vekâletince yapılan Talimatname" (**Resmi Gazete**, 28.05.1943, S. 5415). Ürünlerin hükûmete teslimi ile ilgili üreticiye tanınmış tek ayrıcalık, köyleri alım merkezlerine yirmi beş kilometreden daha uzak mesafede bulunan üreticilere yirmi beş kilometreyi geçen her kilometre için kilo başına iki para nakil ücreti verileceğini düzenleyen 28'inci maddenin 3'üncü fıkrasındaki hükümdür.

51 Devlet hisseleri için öngörülen alım bedelleri ile ürünlerin piyasa fiyatları arasında var olan fark 4553 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu'nun meclis görüşmeleri sırasında da gündeme getirilmiştir. Demirağ'a göre "toprak mahsulleri vergisi 4429 numaralı kanunla 1943 senesine başlamıştır. Ancak ondan daha iki sene evvel doğrudan doğruya müstahsilii cebri satışa tabi tuttuklümüz ve cebri satış fiyatıyla piyasa fiyatı arasındaki farkın mevcudiyeti o günden itibaren müstahsilleri toprak mahsulleri vergisini ödemeğe zimnen icbar etmiş vaziyettedir. O halde toprak mahsulleri vergisi cibayeti geçen seneden başlamaz daha bir, iki sene evvel başlar" (**TBMM Zabıt Ceridesi**, D. VII, C. 9, İ. 44, 19.4.1944, Ankara, TBMM Matbaası, s. 67).

452 numaralı Karar'a dayanarak el koyduğu ürünler için ödediği bedelin yine kendisinin yaptığı serbest alımlara göre -üreticinin elinde serbest bırakılan kısım için- daha düşük olduğu görülmektedir. Örneğin 452 numaralı Karar'da üreticiye buğdayın kilosu için 20 kuruş bedel ödenmesi kararlaştırılmışken, 03.01.1944 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 27.12.1943 tarih ve 3/175 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi'yle yürürlüğe giren 491 numaralı Karar'da 1943 yılı hububat üretiminden alınan devlet hisseleri dışında kalan kısım için buğdayda kilo başına belirlenen fiyat 27 kuruştur. Bu fiyatın Millî Korunma Kanunu hükümlerine istinaden alınan kısım için belirlenen bedele göre %35 fazla olduğu dikkat çekmektedir. Aradaki farkın küçük üretici açısından ciddi bir ek mali yükümlülük/külfet doğurduğu da açıktır⁵². Keza serbest piyasa fiyatları

52 491 numaralı Karar için bkz. **Resmi Gazete**, 03.01.1944, S. 5593. Hububat ürünlerine ilişkin olarak belirlenen alım bedellerinin 28.11.1940 - 07.06.1945 tarihleri arasında izlediği seyir bu süreçte piyasada oluşan fiyat farklılıklarının daha net anlaşılabilirliği bakımından önem taşımaktadır. Buğday için kilo alım bedeli 28.11.1940 tarih ve 2/14711 sayılı Kararname'de 8,50 kuruş. (**Resmi Gazete**, 05.12.1940, S. 4678.); 10.12.1941 tarih ve 2/16975 sayılı Kararname'de 13,5 kuruş. (**Resmi Gazete**, 17.12.1941, S. 4986); 15.07.1942 tarih ve 2/18364 sayılı Kararname'de 20 kuruş. (**Resmi Gazete**, 17.07.1942, S. 5160); 13.05.1943 tarih ve 2/19930 sayılı Kararname'de 20 kuruş. (**Resmi Gazete**, 15.05.1943, S. 5405); 02.06.1944 tarih ve 3/924 sayılı Kararname'de 27 kuruş. (**Resmi Gazete**, 10.06.1944, S. 5727) ve 07.06.1945 tarih ve 3/2689 sayılı Kararname'de 27 kuruş. (**Resmi Gazete**, 29.06.1945, S. 6044) olarak belirlenmiştir. Oysa piyasa fiyatları, daha önce de belirtildiği üzere bu alım bedellerinin oldukça üstündedir. Dönem itibarıyla karaborsacılığın yaygınlaşması spekülâtif fiyat dalgalanmalarına yol açmış olmakla beraber (bu nedenle piyasa fiyatlarıyla bir karşılaştırmaya gidilmeyecektir) 1943 yılı itibarıyla kamu kurumlarının kendi ihtiyaçları için çıktıkları ihalelerde belirledikleri tahmini bedellerle Ofis'in alım bedellerinin karşılaştırılması aradaki uçurumu göstermek açısından yeterlidir. 1943 yılında buğday alım bedelleri kilo başına 20 kuruş iken, 19.01.1943 tarihli Hasanoğlan Köy Enstitüsü ve Eğitim Kursu Müdürlüğü'nün alım ilanında 75 kuruşluk tahmini bedelden (**Resmi Gazete**, 19.01.1943, S. 5308.); Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti Refik Saydam Merkez Hıfzıssıhha Müessesesi'nin alım ilanında 90 kuruşluk tahmini bedelden (**Resmi Gazete**, 22.05.1943, S. 5410); Yüksek Ziraat Enstitüsü Rektörlüğü'nün alım ilanında 100 kuruşluk tahmini bedelden (**Resmi Gazete**, 30.06.1943, S. 5443); ihaleye çıkıldığı tespit edilmiştir. Ofis'in belirlediği buğday alım bedelleriyle kamu kurumlarının ihaleye çıkarken ilan ettikleri ve beş katlık bir farka ulaşan tahmini bedeller arasındaki muazzam uçurum, bir taraftan çiftçilerin ürünlerine devlet tarafından piyasa fiyatına oranla ne kadar düşük bedellerle el konulduğunu diğer taraftan -aradaki fark nedeniyle- çiftçinin nasıl bir mali külfet altına sokulduğunu göstermektedir. Burada, her ne kadar bir vergiden söz edilemezse de, uygulamanın fiili olarak çiftçilere ciddi bir mali yükümlülük/külfet getirdiği şüpheye yer vermeyecek derecede açıktır. Devletin el koyma yetkisine istinaden belirlediği bedel ile piyasa fiyatları arasındaki farka ve bunun çiftçinin aleyhinde işlediğine ilişkin görüşler, 4553 sayılı

nın daha önce de değinildiği üzere bu rakamlardan çok daha yüksek olduğu görülmektedir. Dolayısıyla gerek 452 numaralı Karar gerek bu çalışmanın önceki kısmında ele alınan ve devlete bedeli karşılığında el koyma yetkisi tanıyan düzenlemelerle teknik açıdan yeni bir vergi ihdas edilmemekle birlikte ekonomik sonuçları yönünden fiili anlamda mali yükümlülük/külfet oluşturan mecburiyetlerin öngörüldüğü söylenebilir⁵³.

III. Toprak Mahsulleri Vergisi

04.06.1943 tarih ve 4429 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu⁵⁴, hububat ve bakliyat başta olmak üzere muhtelif tarımsal ürünlerden elde edilen kazançlar üzerinden alınan olağanüstü, aynî bir vergiyi beraberinde getirmiştir. Bu düzenlemenin daha önceki -hububat ürünlerinin belirli yüzdelere devletçe, bedeli karşılığında el konulmasını hükme bağlayan- düzenlemelerden farkı, üretilen hububat ve başka birçok mahsulden doğrudan vergi alınması olarak saptanabilir. Verginin konusu Türkiye’de yetiştirilen çeşitli tarımsal ürünler ile ipek kozasıdır⁵⁵. Kanun’da verginin konusunu oluşturan tarımsal ürünlerin belirli bir yüzdesine doğrudan devletçe el konulması ve sınırlı sayıda mahsulün de nakdî olarak vergilendirilmesi öngörülmüştür⁵⁶.

Kanun’un verginin nispetinin %10’a çıkarılmasını öngören 27’nci maddesinin Meclis’te görüşülmesi sırasında bazı vekillerce dile getirilmiştir (Söz konusu görüşler için bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. VII, C. 9, İ. 47, 22.4.1944, Ankara, TBMM Matbaası, s. 169, 171, 173, 177, 179).

53 Bu konu dönemle ilgili yazılmış farklı eserlerde de ele alınmıştır. Varlık vergisinin uygulanmasında önemli görevler üstlenen dönemin İstanbul Defterdarı Faik Ökte’ye göre *“ofisin vazifesi izah edilen şekilde [müstahsil] himaye iken, harbin devamınca ve onu takip eden senelerde mekanizma tersine işlemiş, hükümet kararıyla mahsul piyasa fiyatından çok noksanına köylünün elinden alınmıştır. Bu ekşiğine mübayaaların yanı başında ayrıca toprak mahsulleri vergisi de yer almıştır. ... Denebilir ki, bu senelerde köylünün mükellefiyeti Varlık Vergisi mükelleflerinkinden hafif olmamıştır”* (ÖKTE, s. 36 ve ayrıca bkz. **Ibid.**, s. 201 - 203).

54 **Resmi Gazete**, 07.06.1943, S. 5423.

55 4429 sayılı Kanun’un 1’inci maddesi hangi tarımsal ürünlerin vergiye tabi bulunduğunu başlı [1] numaralı cetvel ile göstermiştir. Buna göre vergiye tabi tarımsal ürünler “hububat”, “bakliyat” ve “diğer mahsuller” olmak üzere üç sınıfa ayrılmıştır. “Hububat ürünleri” akdarı, arpa, buğday, çavdar, çeltik, kumdarı, kaplıca, kuşyemi, mahlût, mısır, yulaf; “bakliyat ürünleri” bakla, bezelye, börülce, fasulye, mercimek, nohut; “diğer mahsuller” ise afyon (sakız), antep fıstığı, ayçiçeği, fındık, kendir (tohum), keten (tohum), kuru incir, kuru üzüm, narenciye, pamuk, pancar, patates, susam, tütün ve zeytin olarak belirlenmiştir.

56 [2] numaralı ek cetvelde sayılan ve vergisi aynen alınacak ürünler hububattan akdarı, arpa, buğday, çavdar, çeltik, kaplıca,

Bu itibarla toprak mahsulleri vergisi, Osmanlı döneminde uygulanan ve 1925 yılında yürürlükten kaldırılan aşar vergisi ile benzerlik⁵⁷ göstermektedir⁵⁸.

Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu’nun gerekçesine bakıldığında fedakârlık ve ulusal görev gibi kavramların ön plana çıktığı, bu yönüyle söz konusu verginin on dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkan kolektivist devlet anlayışının vergilendirme yetkisinden izler taşıdığı göze çarpmaktadır⁵⁹. Bu çerçevede Kanun’un gerekçesinde *“müdafaa tedbirlerinden doğan büyük külfetlerin millet efradı*

kumdarı, mahlût, mısır, yulaf; bakliyattan bezelye, börülce, fasulye, mercimek, nohut; diğer mahsullerden ise antep fıstığı, fındık, kuru incir, kuru üzüm, pamuk ve zeytindir. Görüldüğü üzere bakliyat ve kuşyemi dışında hububat ürünlerinin tamamı aynî vergilendirmeye tutulmuş, antep fıstığı, fındık, kuru incir, kuru üzüm, pamuk ve zeytin gibi değerli ürünler de yine aynî vergilendirmenin konusunu oluşturmuştur.

57 KAYRA, Cahit, **Savaş Türkiye Varlık Vergisi**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 208, KAFAOĞLU, 2005, s. 81, PAMUK, 2009, s. 197, İNCİ, İbrahim, “1923 - 1960 Döneminde Türkiye’de Tarım Faliyetleri Üzerinden Alınan Vergiler”, **Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi**, Y. 2009, C. 11, S. 1, s. 116.

58 Toprak mahsulleri vergisinin II. Dünya Savaşı yıllarında yürürlüğe konmasının, Türkiye’de ziraat sektörünün özellikle 1925’te aşar vergisinin kaldırılmasından sonra istenilen düzeyde vergilendirilememesi sorunuyla da bağlantısı olduğu düşünülebilir. Zira Osmanlı döneminde uygulanan usuller içinde çiftçinin sırtında büyük bir yük ve onun sömürülme aracı olan aşarın eski rejimin tasfiyesinin tam anlamıyla gerçekleştirilebilmesi için kaldırılması gerekiyordu. Bununla beraber aşarın kaldırılması devlet hazinesinin gelirlerinde büyük bir düşüşe sebep olmuştur. Keyder, 1924 yılında aşar vergisi yoluyla sağlanan gelirin toplam hükümet varlığının %22’sine tekabül ettiğini belirtirken, bu eksikliğin dolaysız vergiler ve dolaylı vergilerin oranlarının artırılması yoluyla giderilmeye çalışıldığını belirtmektedir. Bu bağlamda arazi ve hayvan (ağnam) vergilerinin oranları artırılmış, tüketim ve muamele vergisi şeklinde yeni bir dolaylı vergi ihdas edilmiştir (1926 yılında tek başına bu verginin hükümet gelirleri içindeki payı %20’yi bulmuştur). Ayrıca getirilen bir düzenleme ile 1926 - 1930 yılları arasında, işletmenin kâr gücüne karine dahi teşkil etmeyen traktör sayısının esas alındığı adil olmayan bir traktör resmi öngörülmüştür. Aşarın kaldırılmasının ardından yürürlüğe konulan söz konusu düzenlemelere rağmen tarım gelirlerinin istenilen ölçüde vergilendirilememesi hükümetleri farklı arayışlara yöneltmiştir. Toprak mahsulleri vergisinin getirilmesine de bu arayışlar bir sonucu olarak bakılabilir (KEYDER, Çağlar, **Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923 - 1929)**, Yurt Yayınevi, Ankara, 1982, s. 53 - 55 ve KAZGAN, Gülten / KAZGAN, Haydar, “Türkiye’de Ziraat Kazançlarının Vergilendirilmesi İle İlgili Bir İnceleme”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Y. Ekim 1959 - Temmuz 1960, C. 21, S. 1 - 4, s. 64 - 65). İsmail Türk ise aşarın ortalama olarak Cumhuriyet’in ilk yıllarında bütçe gelirlerinin %25’ini, bütçenin vergi gelirlerinin ise %50’sini sağladığını belirtmektedir (TÜRK, İsmail, “Cumhuriyet Döneminde Vergi Sistemimizin Gelişmesi”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi - Atatürk Özel Sayısı**, Y. 1981, C. 36, No: 1 - 4, s. 355).

59 ÖNCEL, Mualla / KUMRULU, Ahmet / ÇAĞAN, Nami, **Vergi Hukuku**, Turhan Kitabevi, 19. Bası, Ankara, 2010, s. 33.

arasında ahenkli ve âdilâne tevzii"⁶⁰ hususunun vurgulanması ve Başbakan Saraçoğlu'nun tasarı görüşülürken içinde bulunan büyük zorluk ve ihtiyaçlar nedeniyle toprak mahsullerinden vergi alınması cihetine gidildiğini belirtmesi⁶¹ anlamlıdır.

Toprak mahsulleri vergisi çiftçinin üzerindeki mali yükü ciddi ölçüde arttırmıştır. Zira çiftçinin belirlenmiş yüzdeler içinde yer alan ürününü 452 numaralı Karar gereği devlete verme zorunluluğu mevcutken, bu Kanun ile söz konusu zorunluluğun yanı sıra hububat ve bakliyat ürünleri için %8, diğer ürünler için %12 nispetindeki mahsulün vergi olarak ödenmesi hüküm altına alınmıştır. Ancak burada belirtilmesi gereken önemli bir husus, Millî Korunma Kanunu'na göre belirli bir miktarına belirli bir bedel üzerinden el konulması kararlaştırılmış ürünlere -452 numaralı Karar'la belirlenmiş hububat ve bakliyat ürünleri- ilişkin toprak mahsulleri vergisinin el konulan kısımdan tahsilinin öngörülmüş olmasıdır⁶². Verginin önemli bir kısmının aynı olarak ödenmesinin hükme bağlanma nedeni de burada saklıdır. Zira vergi olarak alınacak kısım, Millî Korunma Kanunu hükümlerine istinaden çıkarılmış 452 numaralı Karar gereği, daha önce devletçe bedeli ödenmek üzere el konulmuş toplam ürün miktarının içindedir. Üreticinin toplam üretiminin %8'lik kısmı bu el konulan kısımdan vergi olarak alınacak; böylelikle ürünlerin Millî Korunma Kanunu hükümlerine istinaden el konulan kısmı için devlet daha az ödeme yapacaktı. Konunun giriftliğinden kaynaklanabilecek karışıklık ve olası yanlışlıkların önüne geçilmesi amacıyla 11.09.1943 tarihli Toprak Mahsulleri Vergisi Talimatnamesi'nde bu konuya ilişkin ayrıntılı düzenlemelere yer verilmiştir. Nitekim Talimatname'nin 44'üncü maddesinin (a) bendinin 2'nci fıkrasına göre "*tesbit edilen devlet hisselerinin*

*nisbeti vergi nispetinin fevkinde bulunacağı cihetle vergi daima bu hisselerin içinde dahildir. Bu itibarla, Devlet yığınının ayrılan miktarlardan müstahsilin istihsal yekûnunun %8'i üzerinden alınacak vergiye tekabül eden mahsuller arta kalan kısmı Devlet hissesi olarak muayyen fiyatlar [bedeller] üzerinden alınacaktır. Burada dikkat edilecek nokta, bilhassa verginin Devlet hisselerinden alınmayacağı ve vergi nispetinin Devlet hisselerinden değil mahsulün yekûnu üzerinden hesap edileceği keyfiyettir"*⁶³.

4429 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu da kendisinden beklenen faydayı sağlayamamıştır. Bu nedenle 4429 sayılı Kanun ile 4503 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu'na ek Kanun⁶⁴ yürürlükten kaldırılarak yerine 26.04.1944 tarih ve 4553 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu kabul edilmiştir⁶⁵. 4553 sayılı yeni Kanun matrahın tayini, verginin tarh ve tahsili konularında esaslı değişiklikler getirmiş, vergi oranını da yeniden tespit etmiştir. Bu Kanun'un gerekçesinde 4429 sayılı Kanun'la beklenen verimin alınmadığı⁶⁶ dolayısıyla yeni düzenlemelere gidilme ihtiyacının baş gösterdiği vurgulanmıştır⁶⁷.

63 Resmi Gazete, 11.09.1943, S. 5505. Konuyla ilgili verilebilecek küçük bir örnek durumun daha kolay anlaşılabilmesini sağlayacaktır. 40 ton buğday üreten bir çiftçi 452 numaralı Karar doğrultusunda ilk 6 ton için (%20) 1200 kg, 6 tondan 15 tona kadar olan 9 tonluk kısım için (%30) 2700 kg, 15 tondan 40 tona kadar olan 25 tonluk kısım için de (%50) 12500 kg olmak üzere toplamda 16400 kg buğdayı devlete satma mükellefiyeti altındadır. Ayrıca Toprak mahsulleri vergisinin 40 tonluk toplam üretim üzerinden %8 oranında 3200 kg aynı ürün olarak alınması öngörülmektedir. Devletçe bedeli karşılığında alınacak olan 16400 kg buğdayın 3200 kg'ı vergi olarak tahsil edilmekte ve çiftçiye 13200 kg'lık kısım için ödeme yapılmaktadır.

64 Resmi Gazete, 14.12.1943, S. 5577.

65 Resmi Gazete, 28.04.1944, S. 5693.

66 Toprak mahsulleri vergisinden beklenen faydanın sağlanamamasının altında bazı yapısal sorunların yattığı da belirtilmelidir. Verginin mükellefi olan çiftçilerin büyük bölümünün üretim ve gelir seviyelerinin düşüklüğü istenilen miktarda tahsilat yapılmasını engellemiştir. 1943 senesinde Türkiye'de yaklaşık 2,5 milyon çiftçi ailesinin bulunduğu ve ülkenin toplam zirai gelirinin 2.620 milyar lira olduğu düşünüldüğünde bir çiftçi ailesinin ortalama 1000 lira-lık bir gelir elde ettiği görülmektedir. O senelerde yaşanan hayat pahalılığı da göz önüne alındığında ortalama 1000 lira gelir elde edebilen bir çiftçi ailesinin istenilen vergi miktarlarını karşılayabilmesi son derece güçtü. Keza yeni Kanun'a dayanılarak alınan toprak mahsulleri vergisinden de beklenen sonuç sağlanamamıştır (bkz. KEYDER, Beysan, "Ziraî Sektörde Vergilendirme", **Maliye Enstitüsü Konferansları, Dördüncü Seri - Sene 1956**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1959, s. 165).

67 Gerekçeye göre 4429 sayılı Kanun, öngördüğü ölçü usulü, ölçü ve tahmin memurluğu görevini yapacak nitelikte ve ihtiyaç oranında memur bulmak hususunda zor durumda kalınması, köy harmanlarının geniş ve dağınık bir alanda olması ve harman yer-

60 Toprak mahsulleri vergisi hakkında kanun lâyihası ve Muvakat encümen mazbatası (1/76), **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. VII, C. 3, İ. 33, 4.6.1943 günlü birinci celseye ek 66 sayılı basmayazı, s. 3.

61 TBMM Zabıt Ceridesi, D. VII, C. 3, İ. 33, 4.6.1943, Ankara, TBMM Matbaası, s. 16. 4553 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu'nun meclis görüşmeleri sırasında da bu fedakârlık olgusunun ön plana çıktığı görülmektedir. Eker'e göre "*bu verginin teklif edilmesinin sebebi, millî müdafaa'nın fevkalâde tahsisatının karşılığı olmasıdır. Zaruret bu. Bu ihtiyaç dolayısıyla bu fedakârlık vergisi kabul edilmiştir*" (**TBMM Zabıt Ceridesi**, D. VII, C. 9, İ. 44, 19.4.1944, Ankara, TBMM Matbaası, s. 87).

62 Bu husus 14.07.1943 tarih ve 2/20289 numaralı Bakanlar Kurulu Kararnamesi'yle yürürlük kazanan 462 numaralı Karar'ın 1'inci maddesinde hükme bağlanmakla birlikte uygulamaya ilişkin ayrıntılar Toprak Mahsulleri Vergisi Talimatnamesi'yle düzenlenmiştir. (**Resmi Gazete**, 15.07.1943, S. 5456).

4429 sayılı -eski- Kanun'da şehir ve kasabalarda belediyeler, köylerde ise muhtar ve ihtiyar meclislerinin mükelleflerin veya onların adlarına hareket eden kimselerin beyanları doğrultusunda üretim yerlerini ve buralardan elde edilebilecek ürünlerin tahmini miktarlarını matbu hazırlık cetvellerine kaydetmeleri öngörülmüştür (md. 6). Ancak söz konusu Kanun'da ayrıntılı bir kontrol mekanizması da tesis edilmek suretiyle mükellef beyanlarıyla yetinilmediği görülmektedir. Gerçekten de miktarları ölçme ile tespit edilecek olan mahsul için⁶⁸, her sene nerelerde ve ne zaman harman ve yığın yapılacağı mükelleflerin beyanlarına müsteniden gelir idarelerine bildirilmektedir (md. 9/1). Bildirilen yerler dışında harman ve yığın yapılması yasaklanmıştır (md. 9/2)⁶⁹. Kanun'da mahsulün ölçülmesi işi için özel birimler oluşturulduğu, "ölçme kolları"⁷⁰ adı altında harman yerlerinde söz konusu ölçme işlemi gerçekleştirecek kişilerin belirlendiği görülmektedir (md. 10/1). Miktarları beyan ile

lerinin seçiminde üreticinin serbest bırakılması, geniş ve dağınık alanlarda denetimin sağlanmasında zorluklarla karşılaşılması, hububattan vergi ve diğer mali yükümlülük/külfetlerle alınan miktarın %50 oranına kadar yükselmiş bulunması nedeniyle kaçakçılık eğiliminin artması ile ölçü işiyle görevlendirilen memurların görevlerini hakkıyla yapmamış olmaları gibi sebeplerden ötürü vergi tahsilatından beklenen verimi sağlayamamıştır (Toprak mahsulleri vergisi hakkında kanun lâyihası ve Muvakkat encümen mazbatası (1/226), **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. VII, C. 9, İ. 44, 19.4.1944 günlü birinci celseye ek 89 sayılı basmayazı, s. 1).

68 4429 sayılı Kanun'un 8'inci maddesine göre vergilendirilecek mahsul miktarı mısır ve çeltik dışındaki hububatta ölçme suretiyle, diğer mahsullerde mükelleflerin kontrole tabi tutulacak beyanları üzerine tespit olunacaktır. Maliye Bakanı gerektiğinde mısır ve çeltik mahsulünün miktarını da ölçme suretiyle tespit ettirmeye yetkilidir.

69 Kanun'un 13'üncü maddesine göre "*Harmanda mahsul ölçmeye hazırlanırken, müstahsil köylerde ihtiyar meclisine şehir ve kasabalarda belediyeye harmanın hazır olduğunu bildirir. Bu ihbardan itibaren iki gün içinde ölçme kolu gelip harmanı ölçmediği takdirde, harman ölçme memuru veya belediye memuru veya muhtar veya ihtiyar meclisi âzasından biri huzuriyle ölçülür. Ölçme memuru veya belediye memuru veya muhtar veya ihtiyar meclisi âzasından biri de gelip harmanı ölçmediği takdirde, mükellef tarafından varidat dairesine yapılacak yazılı müracaat tarihinden itibaren iki gün zarfında ölçme kolu gelmezse, mükellef harmanını bizzat ölçerek neticeyi köylerde ihtiyar meclisine, şehir ve kasabalarda belediyeye bildirir. Sel ve su baskını tehdidi halinde, ölçme memuruna veya ihtiyar meclisine bildirilmek kaydıyla, mahsul ölçülmeden evvel harman ve yığın yerlerinden münasip bir yere kaldırılabilir*".

70 Ölçme kollarının kuruluş biçiminin düzenlendiği 14'üncü maddenin 1'inci fıkrasına göre "*Ölçme kolları, mahallin en büyük mal memurunun inhası üzerine vilâyetlerde vali, kazalarda kaymakam tarafından tâyin edilen bir ölçme memuru ile şehir ve kasabalarda belediyelerin mahalle işleriyle tavzif ettikleri zattan ve köylerde muhtardan veya ihtiyar meclisinin bir âzasından müteşekkildir*".

tespit edilecek mahsuller için de "tahmin kolları"⁷¹ oluşturulmuştur. Tahmin kolları mahsul olgunlaşmadan önce tarla, bahçe, sergi ve böcekhaneleri gezerek mükelleflerin fiilen elde edebilecekleri ürün miktarlarını tahmin etmek suretiyle hazırlık cetvellerindeki ilgili beyanları kontrol edeceklerdir (md 11/1)⁷². Ölçme ve tahmin neticeleri, imza karşılığında mükellefe veya onun namına hareket eden kimseye ihbarname ile tebliğ edilecek, yoklukları halinde ise mükellefe verilmek üzere bu işle görevlendirilen kimselere bırakılacaktır (md. 12).

Verginin tahsil aşamasında ise ödemenin aynı veya nakdî olarak yapılmasına göre farklı usuller benimsenmiştir. 19'uncu madde hükmü uyarınca mükellefler aynen ödemekle yükümlü oldukları vergilerini miktarları ölçülerek belirlenen mahsullerde en geç ölçmeyi takip eden üç gün içinde geçici köy ambarlarına; miktarları beyan üzerine tespit edilen ürünlerde ise, ürünlerin türü itibarıyla il idare heyetlerince belirlenecek tarihlerde teslim yerlerine kendi imkanlarıyla teslim etmeye mecburdurlar. Mükelleflerin aynen alınan vergilerde ürünlerini, geçici köy ambarlarından alarak teslim yerlerine götürmeleri de gerekmektedir (md. 20). Daha öncede ifade edildiği üzere ürünlerin naklinin bizzat ürün sahibi olan vergi mükellefi tarafından yerine getirilme zorunluluğu⁷³ çiftçi açısından büyük güçlükler neden olmuştur.

4553 sayılı -yeni- Kanun ile vergi matrahının belirlenmesinde ölçme ve tahminle görevlendirilen memur sayısının azaltılması amacıyla harmanda ölçme usulünden vazgeçilmiştir. Bu usulde, bölge amiri, ölçme memuru, bekçi ve kolculardan oluşan

71 Tahmin kollarının kuruluş biçiminin 14'üncü maddenin 2'nci fıkrasına göre "*Tahmin kolları mahallin en büyük mal memurunun inhası üzerine vilâyetlerde vali, kazalarda kaymakam tarafından tâyin edilen bir memur ile ziraat odaları, yoksa vilâyet veya kaza merkezi belediye encümenleri tarafından ziraat erbabı arasından seçilen bir azadan ve şehir ve kasabalarda belediyenin mahalle işleriyle tavzif ettiği zattan, köylerde muhtardan veya ihtiyar meclisinin bir âzasından müteşekkildir*".

72 Toprak mahsulleri vergisinin -ürün miktarının tahmini işinin ürün olgunlaşmadan önce tarlaların gezilmesi suretiyle yapılması nedeniyle-, halk arasında "yeşil ekin vergisi" adıyla anıldığını da belirtmek gerekir. (ÖZER, 2011, s. 229).

73 O dönem verginin tahsilatı işinde görevlendirilen Kafaoğlu bu süreçte çiftçinin büyük zorluklarla karşılaştığını söylemektedir. Zira "*vergi olarak alınan ürünü en yakın Ofis merkezine yine çiftçi götürecekti, bu ayrı bir külfetti. Çünkü öyle köyler vardı ki, Ofis teslim yerine kağrı ya da eşekle yedi saatte gidilebilirdi. Çiftçi çoğu zaman geceyi orada han odasına ücret ödeyerek geçirirdi*" (KAFAOĞLU, 2005, s. 81).

ve toplamı yüz bin kişiye varan bir geçici memur kadrosunun kullanılmasının⁷⁴ verginin toplanmasında büyük harcamalara⁷⁵ neden olduğu; bunun da verginin verimliliğini ortadan kaldırdığı belirtilmelidir. Diğer yandan 4553 sayılı Kanun'la getirilen düzenlemelerin vergi hukukunun temel ilkeleriyle ciddi biçimde çeliştiğinin de altı çizilmelidir.

Yeni Kanun'un ölçü usulü yerine beyan usulünü öngörmüş olması önemli bir gelişmedir. 6'ncı madde hükmüne göre mükellefler, şehir ve kasabalarda belediyeler, köylerde muhtar ve ihtiyar meclisleri nezdinde açılmış beyan cetvellerine ekim yerlerinin ve bahçelerinin mevki, vasıf ve yüz ölçümlerini; ettikleri tohum miktarını ve türlerini; kullandıkları ziraat vasıtalarını; bahçe ve zeytinliklerde ağaç sayısını; böcekhaneler için bunların yerini ve açtıkları tohum kutusu sayısını kaydettirmek suretiyle beyanda bulunmaya mecbur kılınmışlardır. Fakat verginin tarh aşamasında mutlak bir bağlayıcılığı bulunmayan bu beyanlar daha ziyade hazırlayıcı nitelik taşımaktaydı. Kanun'da her il veya kaza merkezinde bir "tahmin komisyonu"⁷⁶ oluşturulması ve bu komisyonun da

74 Toprak mahsulleri vergisi hakkında kanun lâiyhası ve Muvakat encümen mazbatası (1/226), **TBMM Zabıt Ceridesi**, s. 3. Ayrıca bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. VII, C. 9, İ. 44, 19.4.1944, Ankara, TBMM Matbaası, s. 78.

75 Gerçekten de eski Kanun'un yürürlükte olduğu dönemde verginin tarh ve tahsili için çok yüksek masraflar yapılmasına rağmen istenilen hasılatın elde edilemediği görülmektedir. Zira eski Kanun hububat ürünleri için tarlada ölçü sistemini öngördüğünden; çok sayıda ölçücü (44.000 kişi), tahmin memuru (9.800) ve harman bekçisinin (49.500) görevlendirilmesi gerekmiştir. İlk uygulama yılında tarh ve tahsil masraflarına, elde edilen ürünlerin üçte birine tekabül eden yaklaşık olarak 20.700.000 lira harcanmıştır. Hükümet bu masraf kalemini kısmak amacıyla harmanda ölçü sistemini kaldırmış, böylece verginin tarh ve tahsili için gereken çalışan sayısını düşürebilmiştir. Bu tedbirin neticesinde 1944 yılında 11.200.000 liralık ve 1945 yılında 7.000.000 liralık bir toplam maliyet ile verginin tarh ve tahsilini gerçekleştirebilmiştir (BULUTOĞLU, Kenan, **Türk Vergi Sistemi**, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1967, s. 150 - 151).

76 Tahmin komisyonlarının oluşumunu düzenleyen 12'nci madde uyarınca "Her vilâyet ve kaza merkezinde bir tahmin komisyonu bulunur. Tahmin komisyonu vilâyet merkezinde valinin veya tensip edeceği bir zatın, kazada kaymakamın reisliği altında aşağıda yazılı kimselerden teşekkül eder: 1 - Mahallin en büyük malmemuru; 2 - Ziraat müdürü veya memuru, yoksa ziraat muallimi, o da yoksa çiftçi mallarını koruma meclisince kendi âzası arasından seçilecek bir zat; 3 - Memurlar arasından en büyük mülkiye âmiri tarafından seçilecek bir zat; 4 - Vilâyet umumi meclisi daimi encümenince vilâyet umumi meclisi âzasından seçilecek bir zat; 5 - Belediye encümenince belediye azaları arasından seçilecek bir zat; 6 - Ziraat odası, ziraat odası bulunmayan yerlerde ticaret odası, o da yoksa belediye encümenince ziraat erbabı arasından seçilecek iki zat. 4 üncü ve 5 inci bendlerde yazılı azalar tercihan ziraat erbabı arasından seçilir". Tahmin komisyonlarının görevleri ise 13'üncü mad-

"vukuf heyetleri"⁷⁷ olarak adlandırılan alt birimler kurması öngörülmüştür. Tarh işlemleri, mahsulün tahmini ile mükellefiyetin tespitinde mükellefler tarafından verilen beyanlar; üretim yerleri ve mahsulün durumu hakkında Maliye'ce yaptırılmış olan tetkik ve kontroller; 15'inci madde hükmüncü düzenlenmiş olan mahsul beyannameleri⁷⁸; vukuf heyetlerince yapılan tahminlere ait raporlar ve mahsulün gerçek miktarını tespiti yarayan diğer karineler incelenerek tahmin komisyonları tarafından gerçekleştirilecektir (md. 18). Dolayısıyla tahmin komisyonlarına eski Kanun'da olduğu üzere vergi matrahının belirlenmesi bakımından oldukça geniş bir serbestlik ve vergi hukukunun temel ilkeleriyle bağdaşmayacak ölçüde takdir yetkisi tanınmıştır. Kanun'da beyan usulü öngörülmüş olmasına rağmen tahmin usulünün de varlığını sürdürmesi mükellefler bakımından eski Kanun'dan kalma ciddi sakıncaların devam ettirilmesi anlamını taşımaktadır.

Verginin tarhında mükellefiyet kişisellikten çıkarılarak yer yer kolektif bir karaktere dönüştürülmüştür. Kanun'un 10'uncu maddesine göre ipek kozası hariç vergiye tabi ürünlerin miktarı her şehir, kasaba ve köy veya çiftlik⁷⁹ bir birlik ka-

dede dört bent halinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre tahmin komisyonları "A) Mahsulün nev'i itibarıyla mükellefiyetin miktarını tesbit etmek; B) Vukuf heyetlerini teşkil ve vazifeye sevk etmek; C) Hakem heyetlerinin vazife göreceği mıntakaları tâyin etmek; D) 21 ve 22 nci maddelerde yazılı itirazları tetkik ederek karara bağlamak" ile görevlidir.

77 16'nci maddeye göre her kazada üçer kişiden oluşan ve ihtiyaç duyulan sayıda vukuf heyeti kurulabilir. Heyetin üyeleri biri memur, ikisi ziraat erbabından olmak üzere tahmin komisyonunun teklifi üzerine mahallin en büyük mülkiye amiri tarafından tayin olunurlar. Vukuf heyetleri tahmin komisyonlarınca tespit edilen zamanlarda kendilerine tertip edilen birliklere gidip üretim yerlerini do-laşmak ve her birliğin fiilen elde edebileceği mahsul miktarlarını tahmin ederek bunları bir raporla tahmin heyetlerine bildirmekle görevlidirler (md. 17).

78 15'inci maddede düzenlenen mahsul beyannameleri "A) Şehir ve kasabalarda belediye reisi veya tevkil edeceği zat ve belediye encümenince belediye meclisi azaları arasından seçilecek üç zat ile birlik mümessili (ziraat erbabı tercih olunur); B) Köylerde muhtar ve ihtiyar meclisi; C) Çiftliklerde birliğin mümessili; tarafından hazırlanır. Beyannamelere her mükellefin elde edeceği miktar dercolunarak yekûn itibarıyla birliğin mahsul miktarı tesbit olunur. Mükelleflerden her biri beyannamenin kendisine ait kısmının hiza-sına imza veya işaretini koyar ve varsa itirazını kaydeder. Mahsul beyannameleri birlik mümessilleri tarafından tahmin komisyonuna makbuz mukabilinde tevdi olunur".

79 Kanun'un 10'uncu maddesinin 2'nci fıkrasında çiftlik "şehir, kasaba ve köy dışında müstakil binaları ve tesisatı bulunan ve ötedenberi kendilerine mahsus adlarla anılan işletmeler" olarak tanımlanmıştır. Bununla beraber söz konusu kavramın hem ciddi

bul edilerek ayrı ayrı tahmin olunacaktır⁸⁰. Başka bir ifadeyle mükellefin içine dâhil edildiği birliğin üretim kapasitesi bu birliği oluşturulan mükelleflerin elde edeceği tahmin edilen mahsul miktarları göz önünde bulundurularak hesaplanacak ve bunun üzerinden söz konusu birliğin toplamda ne kadar vergi ödemesi gerektiği tespit edilecektir⁸¹. Burada üreticilerden alınacak olan aynı vergi kuralı olarak her bir üretici bakımından ayrı ayrı belirlenmekte ancak birlik üzerinden elde edilecek toplam vergi miktarının azalmasını engellemek üzere kolektif mükellefiyete yol açan ayrık bir

bir belirsizlik hem de eşitlik ilkesi açısından önemli sorunlar yarattığı belirtilmelidir. Zira çiftlik, idari teşkilat içinde yer alan mahalli bir birim değildir. Bu bakımdan hukuken belirlenmiş bir statüsü de yoktur. Diğer taraftan çiftlik sahibi kendisini temsil edebilirken, köy birliğinin içindeki çiftçi bu yetkiye sahip değildir. Bir birliğe bağlı bulunan küçük çiftçiler bu bakımdan kolektif mükellefiyetin bir parçası olmaktadır. Meclis görüşmeleri sırasında bu konuya değinen Uzay'a göre "köylerdeki çiftçiler, şehirlerdeki çiftçiler kendi mahsullerini beyan etmek için hiçbir hak sahibi olmuyorlar. Bir heyet onların mahsullerinin miktarını yazıyor, kendilerine ancak itiraz etmek, o beyannamenin kenarına bir işaret yapmak kalıyor. Bu doğru değildir. Çiftlik sahiplerine gelince; tamamiyle kendisi, benim mahsulüm şu kadardır, buğdayım bu kadar, arpam bu kadar yulafım şu kadardır diyerek beyanname vermek hakkı tanılıyor. Artık ona itiraza bile mahal yoktur. Beyannamede gösterip bildiriyor. Sonra itiraz da etmeyecek. Gerçi vukuf heyeti ve icabederse tahmin komisyonu onların da vermiş oldukları beyannamenin doğru olup olmadığını tetkik edebilir. Fakat arzettiğim gibi bunun bir de ruhî mânası vardır. Çiftçiler, köylüler diyecekler ki her yerde ağanın işleri kendi istedikleri gibi oluyor. Heyetçe tetkike bile lüzum görmeden vermiş olduğu beyannameyi kabul etti diyecekler" (TBMM Zabıt Ceridesi, D. VII, C. 9, İ. 45, 20.4.1944, Ankara, TBMM Matbaası, s. 115).

80 Kanun'un vergilendirme sürecinin işleyişi bakımından oldukça karmaşık bir yapı öngördüğünün vurgulanması gerekir. Bu süreçte özellikle bireysel mükellefiyet ile birliğin mükellefiyetinin birbirine karıştığı ve kurulan mekanizmalar ile bu durumun daha da girift bir hale getirildiği görülmektedir. Kabaca "ekiliş beyanı, mahsul beyanı, mahsul beyanına karşı itiraz, bu itirazların tetkiki, vukuf ehli raporu, tahmin komisyonu kararı, bu karara itiraz bu itirazların hakemle tetkiki ve nihayet son karar" aşamalarından oluşan vergilendirme sürecinde Kanun'un 21'inci ve 22'nci maddeleriyle düzenlenen itiraz aşamaları ve bu itirazların sonuçlandırılmasına ilişkin düzenlemelerin sonuçları itibarıyla kolektif bir karakter gösterdiği ve yer yer bireysel mükellefiyetin gereklerini ciddi biçimde ihlal ettiği belirtilmelidir (bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. VII, C. 9, İ. 46, 21.4.1944, Ankara, TBMM Matbaası, s. 142).

81 Bu durum Kanun'un gerekçesinde şu şekilde ifade edilmektedir: "Yeni lâihyanın istinat ettiği esas, evvela mükellefin beyanı bu beyanın salâhiyetli memurlar vasıtasıyla kontrolü, vilâyet ve kazalarda teşkil edilecek komisyonlar marifetiyle her köye izam edilecek vukuf heyetlerinin birliklere tahmil edilebilecek mükellefiyetin mahsul itibarıyla miktarlarının ne olması lâzımgeleceği hakkındaki tetkikleri üzerine o birliğin muhtarının da iştirakiyle birlik namına tesis edilecek mükellefiyetin mezkûr tahmin komisyonları marifetiyle tesisidir" (Toprak mahsulleri vergisi hakkında kanun lâihyası ve Muvakkat encümen mazbatası (1/226), **TBMM Zabıt Ceridesi**, s. 2).

düzenlemeye yer verilmektedir. Kanun'un 21'inci⁸² ve 22'nci⁸³ maddeleriyle getirilen düzenlemele- rin fiili olarak kolektif bir mükellefiyete yol açtığı görülmektedir. Birliğin mükellefiyet miktarına itiraz hakkını düzenleyen söz konusu maddelere göre bu miktara itiraz hakkı sadece birliğin temsilcisine verilmekte, vergiyi ödeyecek olan mükelleflere buna ilişkin doğrudan bir itiraz imkânı tanınmamaktadır. Eğer birliğin temsilcisi birlikçe ödenecek vergi miktarına itirazda bulunmamışsa mükellefler sadece, birlik içinde kendilerine düşen vergi miktarına itiraz etmek hakkına sahiptiler. Ne var ki 22'nci maddenin son fıkrasına göre mükellefin kendi vergi miktarına ilişkin itirazı neticesinde verilen son kararda vergi miktarı düşürülse dahi bu durum birliğin daha önce hazırlanmış ve temsilci tarafından itirazda bulunulmadığı için kesinleşmiş olan mahsul beyannamesindeki toplam miktardan düşülmeyecektir. Başka bir ifadeyle itiraz sonucunda vergi miktarı düşürülen mükellefin ödemeyeceği tutar birliğin diğer üyelerinin mevcut vergi borçlarına eklenecek olup, birliğin ödeyeceği toplam vergi miktarında bir azalma gerçekleşmeyecektir. Bu durum hazine lehine so-

82 "Tahmin komisyonlarınca yapılan tetkik neticesinde tesbit edilen mükellefiyet miktarı birlik tarafından verilen mahsul beyannamesinden fazla olduğu takdirde birlik mümessili mensup olduğu birliğin müstahsillerine köylerde ihtiyar meclisi, şehir ve kasabalarda 15 inci maddede yazılı heyet huzurunda bu fazlalığı bildirir ve münasip vasıtalarla ilân eder. Müstahsiller komisyonca tesbit edilen miktara uygun görürlerse imza ve işaretleriyle tasdik edecekleri cetvel beş gün içinde mümessiller tarafından komisyona gönderilir. Bu suretle komisyonun tesbit ettiği mükellefiyet katileşir. Yukarıdaki fıkrada yazılı müddet içinde muvafakati mutazammın bir cetvel gönderilmez veya komisyona birlik veya mükellef müstahsil tarafından itirazda bulunulmazsa komisyonca itihaz edilen karar katileştir".

83 "Tahmin komisyonlarınca tesbit edilen mükellefiyet miktarına karşı kararın tebliğinden itibaren beş gün zarfında :

A) Mahallin en büyük malmemuru;

B) Birlik namına mümessiller;

Tahmin komisyonu nezdinde itiraz edebilirler.

Gerek bu iki halde ve gerekse 15 inci madde mucibince mahsul beyanına ait cetvelin tanzimi sırasında veya 21 inci madde hükümleri dâhilinde müstahsiller tarafından vaki itiraz üzerine tahmin komisyonları karar vermeksizin o birliğe bir hakem heyeti göndermeğe mecburdurlar. Hakem heyeti tetkik mevzuu olan sahaya evvelce gitmemiş olan vukuf heyetlerinden biri olur.

Hakem heyeti tetkikatını, köylerde muhtar ve ihtiyar meclisi, şehir ve kasabalarda 15 inci maddede yazılı heyet huzurunda itiraz edenlerin ve diğer müstahsillerin de iştirakiyle alenen icra eder.

Bu tahkikat neticesinde müstahsillere ve birliğe ait mükellefiyet miktarını yeniden ve katî olarak karara bağlar.

Şu kadar ki bu suretle tesbit edilen miktar evvelce mahsul beyannamesinde yekûn itibarıyla gösterilen miktardan aşağı olamaz".

nuç yaratmaktaysa da -zira hazine her halükarda, birlik için belirlenen toplam vergi miktarını diğer mükelleflerin ödeyecekleri vergiyi yükseltmek suretiyle tahsil etmektedir- itirazda bulunmayan mükellefler açısından büyük bir haksızlığa neden olduğu aşikârdır.

Devletin zora dayalı ve karşılıksız olarak aldığı bir kamu geliri türü olan vergilerin, vergilendirme ilişkisinin yalnızca hazine tarafının yararına olacak biçimde öngörülmesi modern devletin vergilendirme yetkisiyle bağdaştırılamaz⁸⁴. Bu açıdan modern vergi sistemlerinde, vergilendirme yetkisinin devletin tekelinde ve bu yetkiye dayanılarak kurulan vergilendirme ilişkisinin tek taraflı olması, mükelleflerin ölçüsüz ve belirsiz düzenlemelerle uygulamalara tabi tutulmalarının gerekçesi olmaz. Yukarıda sözü edilen düzenlemelerde öngörülebilirliğin sadece hazine bakımından geçerli olması, vergi ödevini yerine getirmekle yükümlü olan kimseler bakımından ise vergilendirme sürecinin birçok açıdan belirsizliğe sebep olacak ölçüde değişiklik göstermesi temel vergilendirme ilkelerinin de ihlaline yol açmaktadır.

Kanun tasarısı mecliste görüşülürken üzerinde en çok tartışma yürütülen hükümlerin 21'nci ve 22'nci maddeler olduğu belirtilmelidir. Söz konusu iki maddeye ilişkin muhalefetin genel olarak itiraz kurumunun işleyişi ve birliğin temsilcisi tarafından itiraz edilmemesi halinde kesinleşen toplam vergi miktarının, birlik içinde yapılan itirazların kabul edilmesi halinde dahi düşürülebilmesi hususlarında yoğunlaştığı dikkat çeker. Mevcut düzenlemeyi savunanların öne sürdüğü argümanlar birliğin temsilcisinin ödenecek toplam vergi miktarına itiraz etmeyerek birlik mükellefiyetini kesinleştirdiğine, dolayısıyla daha sonra yapılacak bireysel mükellefiyetlere ilişkin itirazların sadece birlik içindeki tevzi sorunuyla alakalı olduğuna ve bu-

nun değiştirebileceğine ilişkindir. Hazine yararı ve toplanacak vergilerin hiçbir surette azaltılmaması yönündeki düşünce de kolektif mükellefiyet anlayışının savunulmasında etkili olmuştur⁸⁵. Daha

⁸⁵ Bu düzenlemeyi hararetle savunan Düşünsel'e göre "yalnız köyün heyeti umumiyesi için tahmin olunan bir miktar vardır. Şimdi ferdi mükellefiyetle o yekûn azalmıyor. Bu azalmayı umumî veriminden tenkis etmeği mahzurlu gördüler... bu şekilde gidecek olursak umumî hasılatı azaltacağız ve bu kanunu sakatlandırmış olacağız. Biz ferdi mükellefiyeti temin edelim, ettik gadra mâni olalım, onu da temin ettik. Eğer bir de bu kapıyı açarsak hasılatı tenkis etmiş oluruz ve köyün vereceği umumiyeti ihlâl ederek hepsini itiraza teşvik etmiş oluruz... bir köye vukuf heyeti gitti. Köyün heyeti umumiyesi için bir rakam tâyin etti. O rakama da mümessil tarafından itiraz vâki olmadı. Ne oldu? Mümessil tarafından itiraz vâki olmadı amma içindeki mükellefler tarafından itiraz var. Şimdi birlik itiraz etmemiş, yani birliğin yekûnu biz bu külfete mütehammiliz demiş. Birlik itiraz etmiş olsa iş kolay. O zaman birlik itiraz komisyonu işler. Birlik itiraz etmemiş, üç mükellef itiraz etmiş. Mantıkan bendeniz de o mantıkın içindeyim. Mantıkan o yekûndan düşmesi lâzım. Bendeniz bunu encümeden söyledim. Hattâ Ali, Veli diye işaretler koydum. Mantıkî cihette düşündünüz mü? Bunun yekûndan düşülmesi lâzımdır. Encüme dediler ki; düşemeyiz, niçin? Ona cevap verdiler: çünkü birlik itiraz etmedi. Bu bir. Birlik bu yekûna mütehammil olduğunu kabul etti. Birlik itiraz etmemiş. Bu adamlarınkini birliğin yekûnundan tenzil edelim dersek, bu takdirde müşkül bir durum, hâsıl olur. Yani böyle bir takım itirazlar, tahrik, edilmek suretiyle, Hükümetin o minkadan o köyden alacağı hasılat azaltılıyor. Bunun bir kaç köyde tekerrür ettiğini tasavvur buyurunuz, büyük bir yekûna balığ oluyor. Mademki, mümessil buna itiraz etmemiştir, birliğin müşterek şahsiyeti bunu kabul etmiştir. Bu mülahazadır ki, bu noktaya bendenizi de ilihaka sevk etmiş bulundu. Bendeniz bunu şahsen zaruri görüyorum. Çünkü aksi yol hasılatın tenakusunu mucip olur. Verginin yekûnu üzerinde büyük bir tesir yapabilir kanaatındayım". (TBMM Zabıt Ceridesi, D. VII, C. 9, İ. 46, 21.4.1944, Ankara, TBMM Matbaası, s. 145 - 146). Barutçu'ya göre de "müstahsile iki türlü itiraz hakkı kabul edilmemiştir. Bir birliğe itiraz kabul ediliyor, bir de müstahsil için sadece tevziata ait itiraz kabul ediliyor. Köy namına yapılacak itirazlar müstahsilere ait değildir. Bu itirazı ancak müstahsil namına birlik mümessili, yani ihtiyar heyeti, muhtar yapabilir. Köy namına itiraz hakkı ancak şahsiyeti hükmiyenin mümessili tarafından yapılacağına ve itiraz etmediğine göre, kanun diyor ki, o kesbi katiyet etmiştir, bitti. Şimdi kalıyor, müstahsilin itirazı. Bu da sadece tevziata aittir. O halde tetkikatın mahalline maksur olması gayet tabiidir. Mamahlî nedir? Tevzi meselesidir. Ahmed'e yapılan tevzi miktarı yerinde değilse onu Ahmet'ten tenzil edecektir. Tenzil ettiğine göre bakacak Hasan'ın, Hüseyin'in hisselerinde isabetsizlik varsa onlara ilâve edecektir. Amma onların da oradaki itiraz haklarını yeniden tetkik etmek şartıyla. Bir haksızlığa meydan vermemek için onları da dinleyecek; Mükellefiyet böyle yeniden tesbit edilince işte bu katf oluyor". (TBMM Zabıt Ceridesi, D. VII, C. 9, İ. 46, 21.4.1944, Ankara, TBMM Matbaası, s. 147). Maliye Bakanı Ağralı'nın da tasarının aynen kabul edilmesinden yana olduğu görülmektedir. O'na göre "mesele meydandır. Orta yerde köy birliği namında bir şey tesbit ediliyor. Birliğin vereceği şu kadardır deniyor. Buna kimsenin itiraz ettiği yok. Tahmin komisyonu veya ehli-vukuf bu miktarı arttırdığı zaman buna itiraz yapılıyor. Kim yapıyor? Ahmet, Mehmet... Diyor ki; bana konulan miktar çoktur. Bu çok denilen miktarın, vârit olduğu takdirde, başka köylülere zammedilmesinde tereddüt etmeye mahal yoktur. Eğer bundan tenzil edeceğimiz miktarı köyün heyeti umumiyesinden almayacağız dersek bunun sonu gelmez". (TBMM Zabıt Ceridesi, D. VII, C. 9, İ. 46, 21.4.1944, Ankara, TBMM Matbaası, s. 148).

⁸⁴ Gerçekten de bireysel mükellefiyet yerine herhangi bir biçimde kolektif mükellefiyete ilişkin sonuçlar doğurabilecek bir düzenlemenin öngörülmesi modern bir vergi sistemi açısından kabul edilemez. Keza varlık vergisi uygulamasının öncesinde azınlık temsilcilerinin Saraçoğlu'na yönelttikleri "300 milyon mu toplamak istiyorsunuz,[yoksa] 200 milyon mu toplamak istiyorsunuz? Siz bunu bize bırakın, biz bunu [kendi aramızda] toplayalım [ve] hükümetimize verelim" önerisi, Saraçoğlu tarafından modern bir devletin bu tür bir teklifi kabul edemeyeceği gerekçesiyle reddedilmiştir (AKTAR, 2006, s. 145 - 146). Saraçoğlu bu öneriyi söz konusu gerekçeyle reddetmiş ancak iktidar döneminde yürürlüğe konulan Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu ile modern bir devletin hukuk sisteminde yer almaması gereken düzenlemeler getirilmiştir.

açık bir ifadeyle bu Kanun'a ilişkin temel sorunlardan biri vergilendirme sürecinin hazine lehine kolaylaştırılması amacıyla öngörülmüş olan "birlik" kavramından kaynaklanmaktadır. Zira "birlik" kavramının kabulü, bireysel mükellefiyete dayanması gereken bir sistemde kolektif mükellefiyetin oluşmasına yol açmaktadır.

Yeni Kanun'un eski Kanun'dan farklılaştığı bir diğer nokta da tüm ürünler için %10 olmak üzere sabit bir vergi oranının tespit edilmiş bulunmasıdır (md. 10). Ancak oranın tüm ürünler için %10 olarak belirlenmesi aşarla olan benzerliğini daha görünür kılmıştır⁸⁶. Aynen alınacak vergilerin tahsilinde ise muvakkat köy ambarlarına ara teslim uygulamasından vazgeçilmesi⁸⁷ dışında, eski Kanun'a yakın düzenlemeler öngörülmüştür. Örneğin üreticilerin ödemekle yükümlü oldukları aynı vergilerin naklini kendi imkânlarıyla nihai teslim yerlerine getirmelerine ilişkin mecburiyetleri devam etmektedir (md. 29).

IV. Değerlendirme ve Sonuç

4553 sayılı Kanun'un yürürlükte olduğu yıllarda toprak mahsulleri vergisinin küçük bir kısmı nakden tahsil edilmiş, büyük kısmı ise aynen alınmıştır. Bu vergi tahsilâtının maddi değerinin yaklaşık 290 milyon lira olduğu söylenebilir⁸⁸. Dönemin

koşulları dikkate alındığında toprak mahsulleri vergisi özellikle küçük toprak sahipleri üzerinde önemli bir baskı yaratmıştır. Toprak mahsulleri vergisinin salınma gerekçesi olarak savaşın yarat-

lira olmak üzere yapıldığını belirtmektedir. (ÖKTE, s. 201), Tekelioğlu ise 21.05.1947 tarihli meclis görüşmelerinde söz konusu verginin 360 milyonluk kısmından sadece 20 milyon liralık bir kısmın ödenmediği söylemektedir. Bu bilgiden hareketle 340 milyon liralık bir tahsilatın gerçekleştiği sonucuna ulaşılmaktadır (**TBMM Zabıt Ceridesi**, D. VIII, C. 5, İ. 62, 21.5.1947, Ankara, TBMM Matbaası, s. 200). Konuyla ilgili olarak 1943 - 1948 yılları arasında çıkarılan kesin hesap kanunları ele alındığında, yukarıda zikredilenlerden daha farklı bir tablo ortaya çıkmaktadır. 1943, 1944 ve 1945 yılları kesin hesap kanunlarının gelir cetvellerinde ayrı bir kalem olarak toprak mahsulleri vergisine yer verilmektedir. Bu cetvellere göre 1943 yılında 59.663.479 lira (**Resmi Gazete**, 23.11.1949, S. 7361), 1944 yılında 47.275.054 lira (**Resmi Gazete**, 25.05.1951, S. 7817), 1945 yılında 66.855.160 lira (**Resmi Gazete**, 09.04.1952, S. 8081) tutarında tahsilat yapılmıştır. 4838 sayılı Kanun ile 01.01.1946 tarihinden başlamak üzere Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu'nun yürürlüğüne son verilmiş fakat tahakkuk etmiş vergi alacaklarının tahsiline bir süre daha devam edilmiştir. Bu nedenle, 1946 ve sonrası kesin hesap kanunlarında toprak mahsulleri vergisi ayrı bir kalem olarak gösterilmemiştir. 21.05.1947 tarih ve 5050 sayılı Kanun ile de toprak mahsulleri vergisine ilişkin tüm borçlar silinmiştir. Bununla birlikte Ökte'nin verdiği rakamlar ile kesin hesap kanunları karşılaştırıldığında gelir cetvellerindeki "Kaldırılmış Vergiler Artıkları" adlı kalemin Ökte'nin hesaplamasına konu olan rakamlarla uyduğu dikkate çarpmaktadır. Gerçekten söz konusu kalem önceki yıllarda bütçe gelirleri içinde oldukça küçük bir paya sahipken -örneğin 1945 yılında "kaldırılmış vergiler artıkları" kalemi 20.000 lira civarındaydı- 1946 yılında 78.848.421 lira (**Resmi Gazete**, 11.04.1952, S. 8083), 1947 yılında 29.405.410 lira (**Resmi Gazete**, 12.03.1954, S. 8656) ve 1948 yılında 8.692.910 liralık meblağlara ulaşmıştır (**Resmi Gazete**, 13.03.1954, S. 8657). "Kaldırılmış Vergiler Artıkları" kaleminin hangi vergileri kapsadığı net olarak bilinmemekle birlikte, bu kaleme yer alan gelirlerin kayda değer bir kısmının toprak mahsulleri vergisinden sağlanmış olduğu söylenebilir. Resmi rakamlar üzerinden hareket edildiğinde toprak mahsulleri vergisi uygulaması neticesinde devletin 290.740.434 lira gelir elde ettiği saptanmaktadır. Keza Ökte'nin hesaplamasında yer almayan 1943 yılının rakamları da eklendiğinde yukarıda belirlenen tutar ile Ökte'nin tespit ettiği tutarın birbirlerine yakın bir oldukları göze çarpmaktadır. 5050 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesiyle mükelleflerin bu vergiye ilişkin borçları silinmişse de 1947 ve 1948 yılı kesin hesap kanunlarında "Kaldırılmış Vergiler Artıkları" kaleminin yüksek bir meblağ içerdiği görülmektedir. Bunun nedeninin Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından aynen tahsil edilmiş ancak Maliye ile hesabı henüz görülmemiş olan kısımların söz konusu kaleme eklenmesinden kaynaklandığı sanılmaktadır. Nitekim 5050 sayılı Kanun'a ilişkin 15.05.1947 tarihli Bütçe Komisyonu Raporu'nda 1943 - 1946 yılları arasında bu verginin tahsilat toplamının 241 milyon lira olduğu fakat bu tutarın Toprak Mahsulleri Ofisi'nce aynen alınıp Maliye ile hesabı henüz görülmeyen kısmı içermediği ayrıca belirtilmektedir (İlgili Bütçe Komisyonu raporu için bkz. Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu'nun, Toprak Mahsulleri Vergisi Kanununun kaldırılması hakkındaki kanuna ek 2/10, Çorum Milletvekili Necdet Yücer'in, 4888 sayılı Kanuna ek 2/19 sayılı Kanun teklifleriyle Toprak Mahsulleri Vergisi artıklarının takstitlendirilmesi hakkında 1/49 sayılı Kanun tasarısı ve Tarım, Maliye ve Bütçe Komisyonları raporları, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. VIII, C. 5, İ. 62, 21.5.1947 günlü birinci celseye ek 64 sayılı basmayazı, s. 8).

86 Bulutoğlu tarafından "yeni aşar" olarak adlandırılan toprak mahsulleri vergisinin bazı yönleriyle Osmanlı Devleti zamanında uygulanan aşar vergisinden farklılaştığını belirtmek gerekir. Bulutoğlu'na göre toprak mahsulleri vergisi aşara göre şu noktalarda daha iyiydi: "1. Yeni vergide mükellefin hasattan önceki beyanı bir bilgi kaynağı olarak kabul ediliyordu; 2. Bazı ürünlerde vergi, mükellefin denetlenen bildirim esas alınarak tarhediliyordu; 3. Tarlada tartışması gerekli ürünlerde, hükümet memurları davetten sonra iki gün içinde gelip ölçmeyi yapmak zorundaydılar; 4. Tarhedilen vergiye itiraz yolu açıktı" (BULUTOĞLU, 1967, s. 150).

87 Geçici köy ambarlarına teslim usulünden vazgeçilmesinin altında yatan neden ise büyük oranda ilk yılın kötü tecrübelerinden kaynaklanmaktaydı (bkz. İNCİ, 2009, s. 118).

88 Yukarıda da belirtildiği üzere toprak mahsulleri vergisi aracılığıyla elde edilen tahsilat tutarının hesaplanması, vergilendirmenin aynı ve nakdi unsurları ihtiva etmesi nedeniyle zorluk yaratmaktadır. Bu konuda birçok yazarın farklı rakamlara yer verdiği görülmektedir. Toplanan vergiyi aynı ürün olarak ele alan Baydar, 600.000 ton hububatın vergi olarak alındığını belirtmektedir. (BAYDAR, 1978, s. 14). Buna karşılık vergiden nakdi olarak sağlanan geliri Kayra 223 milyon lira (KAYRA, 2011, s. 208), Şener 233 milyon lira (ŞENER, 2004, s. 90), Boratav ise farklı eserlerinde 192 milyon lira (BORATAV, 1982, s.266) ve 167 milyon lira (BORATAV, 2003, s. 85) olarak ifade etmektedir. Dönemin İstanbul Defterdarı Faik Ökte ise toplamda 229 milyon liralık bir tahsilatın -1944 yılında 47.275.054, 1945 yılında 66.855.160, 1946 yılında 78.000.000, 1947 yılında 29.000.000, 1948 yılında 8.000.000

tiği iktisadi güçlükler gösterilmekteydi. Dolayısıyla savaşın bitmesinin ardından söz konusu verginin kaldırılmasına yönelik talepler güçlü bir biçimde dile getirilmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda 23.01.1946 tarih ve 4840 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu'nun Kaldırılması Hakkında Kanun yürürlüğe girmiş ve 01.01.1946 tarihinden geçerli olmak üzere 4553 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu'nun uygulamasına son verilmiştir⁸⁹.

Toprak mahsulleri vergisi savaş yıllarında hem ordu ve büyük şehirlerin işesinin karşılanması hem de hazineye sağladığı gelir bakımından önemli bir kaynak yaratmıştır. Ancak bu vergi, üretim miktarlarındaki ciddi düşüşlerin ve krizin nedeni olarak da gösterilmiştir. Gerçekten de verginin uygulandığı yıllarda birçok farklı tarımsal ürünün üretim miktarlarında ciddi düşüşler yaşanmış; normal üretim miktarlarına savaş sonrası yıllarda ulaşılabilmiştir⁹⁰. Benzer bir tablonun birçok hububat ve bakliyat ürünleri ile diğer tarımsal mahsuller bakımından da söz konusu olduğunu belirtmek gerekir. Dolayısıyla verginin uygulama-

ya konulduğu yıllar içerisinde üretim seviyesinde genel bir düşüşün yaşandığı ve bu durumun ülkenin içinde bulunduğu şartlar da düşünülduğünde ciddi bir sorun yarattığının altı çizilmelidir.

Sonuç olarak II. Dünya Savaşı yıllarında izlenen ekonomi politikalarının doğurduğu mali yükümlülük/külfetler çiftçiler açısından olumsuz neticeler doğurmuştur. Ağırıklı olarak hububat ziraatı yapan Türkiye köylüsünün önce Millî Koruma Kanunu'na dayanılarak uygulanan devletçe el koyma yöntemi, daha sonra halk arasında aşarın geri gelmesi olarak yorumlanan toprak mahsulleri vergisi nedeniyle ağır bir vergi yüküyle karşı karşıya kalması mevcut tek parti iktidarına karşı tepkileri de beraberinde getirmiştir⁹¹.

El koyma uygulamasında piyasa fiyatlarının ve hatta maliyetlerin altında kalan alım bedelleri çiftçiler bakımından ciddi mali kayıplara/külfetlere sebep olmuştur. Ayrıca ürün teslimin gerçekleştirilmesine ilişkin mecburiyetler yeni bir angarya usulü olarak algılanmıştır. Toprak mahsulleri vergisi ise düşük bedelle el koyma uygulamasıyla birlikte çiftçiler nezdinde yıkıcı sonuçlara neden olmuş, halkın siyasi iktidara karşı hoşnutsuzluğunu arttırmıştır. Gerek verginin karakteri gerek uygulamanın neden olduğu ve doğrudan çiftçiye yüklenen ek külfetler zaten son derece sorunlu bir mahiyet gösteren bu verginin ağırlığını daha da arttırarak mevcut politik yapının değişmesi gerektiği yönündeki görüşleri de beslemiştir.

89 **Resmi Gazete**, 26.01.1946, S. 6216. Daha sonra 17.05.1946 tarih ve 4888 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanununun Kaldırılması Hakkındaki 4840 Sayılı Kanuna Ek Kanun ile 4553 sayılı Kanun'dan kaynaklanan aynı vergi borçları nakdî borca çevrilmiş; zam ve cezalar da terkin edilmiştir (**Resmi Gazete**, 24.05.1946, S. 6315). Son olarak 21.05.1947 tarih ve 5050 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Artıklarının Silinmesi Hakkında Kanun ile 4553 sayılı Kanun gereğince salınan vergiden hala tahsil edilmemiş bulunan borçların tüm cezalarıyla birlikte silindiği hükmüne bağlanmıştır (**Resmi Gazete**, 27.05.1947, S. 6616).

90 1938 yılında 4.279.000 ton olan buğday üretimi savaşın ilk yıllarında bazı düşüşler gösterse de (örneğin 1942 yılında hala 4.263.000 ton) verginin yürürlüğe girdiği 1943 yılından itibaren üretimde hızlı bir düşüş başlamıştır. Buğday üretimi, 1943 yılında 3.510.000 ton, 1944 yılında 3.148.000 ton, 1945 yılında ise 2.189.000 tondur (OKÇUOĞLU, İbrahim, **Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi İç Pazarın Oluşma Süreci - İkinci Kitap (1923 - 1950 Arası)**, Ceylan Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 146). Üretimdeki bu düşüşün buğday ile sınırlı kalmayıp başka ürünlere de sirayet etmesi dikkat çekmektedir. Örneğin arpa üretimi 1942 yılında 2.165.000 ton iken, 1943 yılında 1.665.000 tona, 1944 yılında 1.403.000 tona ve 1945 yılında 934.000 tona gerilemiş; zeytin üretimi 1942 yılında 269.784 tona ulaşmışken 1943 yılında 127.025 ton, 1944 yılında 154.245 ton ve 1945 yılında 121.273 ton olarak ancak sağlanabilmiştir. Bakliyat üretiminde de benzer biçimde büyük bir azalma yaşanmış; 1940 yılında 371.618 ton seviyesinde olan toplam üretim 1945 yılında 183.912 ton civarında gerçekleşmiştir. (*Ibid.*, s. 146 - 155). Kazgan'a göre de toprak mahsulleri vergisinin üretimden caydırıcı bir etkisi olmuştur. Zira savaşın bittiği 1945 yılındaki üretim düzeyi 1935'tekinin de altına inmişti. Bu durum aynı zamanda hükümet için ciddi bir itibar kaybı manasına geliyordu (KAZGAN, Gülten, **Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi - Birinci Küreselleşmeden İkinci Küreselleşmeye**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 66 - 69).

91 Yerasimos'a göre toprak mahsulleri vergisi köylüye o kadar ağır gelmiştir ki aslında hiçbir zaman tam olarak toplanamamıştır. Yazar bu verginin sonunda "jandarma dayağı"nın bütün halk ve özellikle köylüler arasında rejimin bir "alameti farikası" olarak yerleşmesine yol açtığını ifade etmektedir. (YERASİMOS, Stefanos, **Az gelişmişlik sürecinde Türkiye 3 - I. Dünya Savaşından 1971'e**, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1976, s. 1327). Pur'a göre uygulanan bu politikalar, CHP'yi iktidardan düşürmüş ve uzun yıllar bu acıları unutmayan köylüleri de kurulan diğer partilere yönelmeye itmiştir (PUR, Hüseyin Perviz, **Varlık Vergisi ve Azınlıklar**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 429). Boratav'a göre ise bu vergi, getirdiği külfetler nedeniyle küçük çiftçi tarafından hoşnutsuzla karşılandığı gibi büyük toprak sahiplerinin de tepkisini çekmiştir. Gerçekten de bu vergi ile büyük çiftçiler aşarın kaldırılmasından sonra ilk defa ciddi olarak kamu giderlerinin finansmanına dâhil edilmişlerdir. Bu yüzden söz konusu verginin, Köy enstitüleri ve Çiftçi Topraklandırma Kanunu gibi büyük toprak sahiplerinin tepkisine neden olan icraatla birlikte toprak burjuvazisinin CHP iktidarına sırtını dönmesi sonucuna neden olduğu söylenebilir (BORATAV, 1982, s. 265, BORATAV, 2003, s. 90 - 91) (Bu konuda ayrıca bkz. PAMUK, 2009, s. 183 - 184, TEZEL, 2002, s. 441, TÜRK, 1981, s. 345).

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Kitap ve Makaleler

- AKAR, Rıdvan, **Aşkale Yolcuları Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları**, Doğan Kitap, İstanbul, 2009.
- AKTAR, Ayhan, **Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, **İkinci Adam (İsmet İnönü) İkinci Cilt 1938 - 1950**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1967.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Suyu Arayan Adam**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004.
- AVCIOĞLU, Doğan, **Türkiye'nin Düzeni (Dün - Bugün - Yarın)**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1982.
- BAYDAR, Ertuğrul, **İkinci Dünya Savaşı İçinde Türk Bütçeleri**, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını, Ankara, 1978.
- BORATAV, Korkut, **Türkiye'de Devletçilik**, Savaş Yayınları, Ankara, 1982.
- BORATAV, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi 1908 - 2002**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003.
- BULUTOĞLU, Kenan, **Türk Vergi Sistemi**, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1967.
- ÇETİNOĞLU, Ali Sait, **Ekonomik ve Kültürel Jenosit: Varlık Vergisi 1942 - 1944**, Belge Yayınları, İstanbul, 2009.
- İNCİ, İbrahim, "1923 - 1960 Döneminde Türkiye'de Tarım Faaliyetleri Üzerinden Alınan Vergiler", **Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi**, Y. 2009, C. 11, S. 1, (s. 109 - 130).
- KAFAOĞLU, A. Başer, **Varlık Vergisi Gerçeği**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005.
- KAYRA, Cahit, **Savaş Türkiye Varlık Vergisi**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2011.
- KAZGAN, Gülten, **Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi - Birinci Küreselleşmeden İkinci Küreselleşmeye**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002.
- KAZGAN, Gülten / KAZGAN, Haydar, "Türkiye'de Ziraf Kazançların Vergilendirilmesi İle İlgili Bir İnceleme", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Y. Ekim 1959 - Temmuz 1960, C. 21, S. 1 - 4, (s. 62 - 118).
- KEYDER, Beysan, "Ziraf Sektörde Vergilendirme", **Maliye Enstitüsü Konferansları, Dördüncü Seri - Sene 1956**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1959, (s. 157 - 171).
- KEYDER, Çağlar, **Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923 - 1929)**, Yurt Yayınevi, Ankara, 1982.
- OKANDAN, Recai, "Millî Korunma Kanunumuzun Kıymet ve Ehemmiyeti", **C.H.P. Konferanslar Serisi - Kitap: 15**, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara, 1940, (s. 1 - 12).

- OKÇUOĞLU, İbrahim, **Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi İç Pazarın Oluşma Süreci - İkinci Kitap (1923 - 1950 Arası)**, Ceylan Yayıncılık, İstanbul, 1999.
- OKUYAN, M. Çağatay, **Tek Parti Döneminde Azınlık Politikaları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.
- ÖKTE, Faik, **Varlık Vergisi Faciası**, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, Birinci Bası.
- ÖNCEL, Mualla / KUMRULU, Ahmet / ÇAĞAN, Nami, **Vergi Hukuku**, Turhan Kitabevi, 19. Bası, Ankara, 2010.
- ÖZER, Sevilay, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Uygulamaya Konulan Toprak Mahsulleri Vergisi ve Köylü Üzerindeki Etkisi", **Tarihin Peşinde -Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi-**, Y. 3, S. 5, Nisan 2011, (s. 215 - 234).
- PAMUK, Şevket, **Seçme Eserleri II - Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.
- PUR, Hüseyin Perviz, **Varlık Vergisi ve Azınlıklar**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- ŞENER, Sefer, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Tarım Politikası Arayışları", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Y. 2004 / 1, S. 7, (s. 73 - 92).
- TEKELİ, İlhan / İLKİN, Selim, **Cumhuriyetin Harcı - İkinci Kitap - Köktenci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004. TÜRK, İsmail, "Cumhuriyet Döneminde Vergi Sistemimizin Gelişmesi", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi - Atatürk Özel Sayısı**, Y. 1981, C. 36, No: 1 - 4, (s. 335 - 357).
- TEZEL, Yahya Sezai, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923 - 1950)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002.
- YERASİMOS, Stefanos, **Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye 3 - I. Dünya Savaşından 1971'e**, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1976.
- Diğer Kaynaklar**
- Millî korunma kanunu lâiyhası ve Muvakkat encümen mazbatası (1/301), **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. VI, C. 8, İ. 27, 18.1.1940 günlü birinci celseye ek 64 sayılı basmayazı.
- TBMM Zabıt Ceridesi**, D. VI, C. 8, İ. 27, 18.1.1940, Ankara, TBMM Matbaası.
- TBMM Zabıt Ceridesi**, D. VII, C. 3, İ. 33, 4.6.1943, Ankara, TBMM Matbaası.
- TBMM Zabıt Ceridesi**, D. VII, C. 9, İ. 44, 19.4.1944, Ankara, TBMM Matbaası.

TBMM Zabıt Ceridesi, D. VII, C. 9, İ. 45, 20.4.1944, Ankara, TBMM Matbaası.
TBMM Zabıt Ceridesi, D. VII, C. 9, İ. 46, 21.4.1944, Ankara, TBMM Matbaası.
TBMM Zabıt Ceridesi, D. VII, C. 9, İ. 47, 22.4.1944, Ankara, TBMM Matbaası.
TBMM Zabıt Ceridesi, D. VIII, C. 5, İ. 62, 21.5.1947, Ankara, TBMM Matbaası.
Resmi Gazete, 16.06.1939, S. 4234.
Resmi Gazete, 26.01.1940, S. 4417.
Resmi Gazete, 05.12.1940, S. 4678.
Resmi Gazete, 27.12.1940, S. 4697.
Resmi Gazete, 28.12.1940, S. 4698.
Resmi Gazete, 06.01.1941, S. 4704.
Resmi Gazete, 14.02.1941, S. 4734.
Resmi Gazete, 18.02.1941, S. 4737.
Resmi Gazete, 04.06.1941, S. 4825.
Resmi Gazete, 18.06.1941, S. 4837.
Resmi Gazete, 14.08.1941, S. 4886.
Resmi Gazete, 18.08.1941, S. 4889.
Resmi Gazete, 27.11.1941, S. 4969.
Resmi Gazete, 17.12.1941, S. 4986.
Resmi Gazete, 23.12.1941, S. 4991.
Resmi Gazete, 19.01.1942, S. 5010.
Resmi Gazete, 03.02.1942, S. 5023.
Resmi Gazete, 14.02.1942, S. 5033.
Resmi Gazete, 15.05.1942, S. 5107.
Resmi Gazete, 18.06.1942, S. 5135.
Resmi Gazete, 17.07.1942, S. 5160.
Resmi Gazete, 01.08.1942, S. 5173.
Resmi Gazete, 12.11.1942, S. 5225.
Resmi Gazete, 20.10.1942, S. 5238.
Resmi Gazete, 19.01.1943, S. 5308.
Resmi Gazete, 15.05.1943, S. 5405.
Resmi Gazete, 22.05.1943, S. 5410.
Resmi Gazete, 28.05.1943, S. 5415.

Resmi Gazete, 07.06.1943, S. 5423.
Resmi Gazete, 30.06.1943, S. 5443.
Resmi Gazete, 15.07.1943, S. 5456.
Resmi Gazete, 11.09.1943, S. 5505.
Resmi Gazete, 14.12.1943, S. 5577.
Resmi Gazete, 03.01.1944, S. 5593.
Resmi Gazete, 28.04.1944, S. 5693.
Resmi Gazete, 10.06.1944, S. 5727.
Resmi Gazete, 11.08.1944, S. 5780.
Resmi Gazete, 29.06.1945, S. 6044.
Resmi Gazete, 26.01.1946, S. 6216.
Resmi Gazete, 24.05.1946, S. 6315.
Resmi Gazete, 27.05.1947, S. 6616.
Resmi Gazete, 23.11.1949, S. 7361.
Resmi Gazete, 25.05.1951, S. 7817.
Resmi Gazete, 09.04.1952, S. 8081.
Resmi Gazete, 11.04.1952, S. 8083.
Resmi Gazete, 12.03.1954, S. 8656.
Resmi Gazete, 13.03.1954, S. 8657.

Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu'nun, Toprak Mahsulleri Vergisi Kanununun kaldırılması hakkındaki kanuna ek 2/10, Çorum Milletvekili Necdet Yücer'in, 4888 sayılı Kanuna ek 2/19 sayılı Kanun teklifleriyle Toprak Mahsulleri Vergisi artıklarının taksitlendirilmesi hakkında 1/49 sayılı Kanun tasarısı ve Tarım, Maliye ve Bütçe Komisyonları raporları, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. VIII, C. 5, İ. 62, 21.5.1947 günlü birinci celseye ek 64 sayılı basmayazı.

Toprak mahsulleri vergisi hakkında kanun lâyihası ve Muvakkat encümen mazbatası (1/76), **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. VII, C. 3, İ. 33, 4.6.1943 günlü birinci celseye ek 66 sayılı basmayazı.

Toprak mahsulleri vergisi hakkında kanun lâyihası ve Muvakkat encümen mazbatası (1/226), **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. VII, C. 9, İ. 44, 19.4.1944 günlü birinci celseye ek 89 sayılı basmayazı.

KISALTMALAR CETVELİ

bkz. : Bakınız

C. : Cilt

CHP : Cumhuriyet Halk Partisi

D. : Devre

Ibid. : Aynı eserde

İ. : İnikat

kg : Kilogram

md. : Madde

No : Numara

S. : Sayı

s. : Sayfa

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

Y. : Yıl